

Žákovský, Petr

Freska s motivem zápasníků z hradu Švihova v kontextu vývoje evropských bojových systémů

Archaeologia historica. 2010, vol. 35, iss. 1-2, pp. 311-332

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128154>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Freska s motivem zápasníků z hradu Švihova v kontextu vývoje evropských bojových systémů

PETR ŽÁKOVSKÝ

Abstrakt: V předkládaném příspěvku je hodnocena část známé freskové výzdoby z Červené bašty na hradě Švihově, která zobrazuje zápasící dvojici, a to z poněkud netradičního úhlu. Výjev je zařazen do vývoje evropských bojových systémů a je porovnán s několika známými učebnicemi zápasu. Na základě těchto textů a obdobných ikonografických dokladů je pak navržena nejpravděpodobnější interpretace zobrazené zápasnické techniky a je vyslovena i hypotéza o možné předloze ke studované fresce.

Klíčová slova: Ringerbuch – Fechtbuch – zápas – Švihov – freska.

Fresco with a Motif of Wrestlers from Švihov Castle in the Context of the Development of European Combat Systems

Abstract: This contribution assesses part of the fresco decoration from the Red Bastion at Švihov Castle representing a pair of wrestlers from a rather non-traditional angle. The scene is placed in the context of the development of European combat systems and is also compared with several wrestling textbooks. On the basis of these texts and similar iconographic sources, the author proposes the most likely interpretation of the depicted technique, as well as a hypothesis concerning a possible template for the fresco.

Key words: Ringerbuch – Fechtbuch – wrestling – Švihov – fresco.

V západních Čechách, nedaleko Klatov, stojí překrásný vodní hrad Švihov, jehož počátky můžeme sledovat někdy v první polovině 14. století, kdy zdejší zboží získali páni z Rýzmburka (obr. 1). Hrad je však poprvé výslovně uváděn až v roce 1375. Za Švihovských z Rýzmburka byl od roku 1480 velkolepě pozdně goticky přestavován (např. Sedláček 1893, 1–26; Cechner 1908, 369–388; Menclová 1953, 3–6; 1972, 393–403; Knořlíček 1980, 4–5; Durdík 1999, 545–548). V rámci této adaptace byly i některé interiéry vyzdobeny nádhernými freskami, včetně tzv. Červené bašty, kde se nám poněkud torzovitě dochovala výmalba s motivikou světského života. Její autor, patrně shodný s mistrem, který na zakázku Vencelíka z Vrchovišť po roce 1490 vyzdobil v podstatě celý hrad Žirovnice (např. Krása 1964, 297; 1978, 290–296), zde velmi sugestivně znázornil tehdejší zábavu vyšší společnosti, a to turnajovou scénu, hostinu s tancem, patrně též dnes ovšem zničenou loveckou scénu a konečně i zápasící dvojici na severozápadní straně (např. Krása 1964, 289; 1978, 300; Menclová 1972, 403–404), které budeme v předkládaném příspěvku věnovat pozornost¹ (obr. 2:a).

Jak správně postřehl již J. Krása (Krása 1964, 289; 1978, 300), studovaná malba velmi připomíná styl ilustrací řady didaktických příruček věnovaných buď monotematicky pouze zápasu, tedy tzv. „Ringerbüchern“, či učebnic obsahujících návody k šermu různými druhy zbraní, tzv. „Fechtbüchern“, kde jsou ve většině případů jejich nedílnou součástí i pasáže věnované zápasu. Tuto skutečnost navíc podtrhuje fakt, že studovaná freska zobrazuje nepochybně reálnou zápasnickou akci, kterou můžeme jednoznačně interpretovat jako vstupní zápasnickou pozici, při které se soupeři vzájemně drží za paže a snaží se tlakem či trhem svého soupeře přes tzv. labilizační hrany vyvést z rovnováhy, aby získali čas a prostor na aplikaci pokud možno finální likvidační techniky (např. Špička–Novák 1969, 118–119, obr. 2) či v případě sportovního zápasu k aplikaci techniky, kterou by svého soupeře dostali k zemi nebo znehybnili.

Těchto vstupních pozic můžeme na základě studia dobových učebnic vyčlenit již celou řadu, a to na základě rozdílného místa úchopu. Prvním z nich je úchop oběma pažemi za soupeřovy boky či zádové partie, respektive za jeho oděv v těchto místech. Tento typický

¹ Za umožnění studia fresky srdečně děkuji Lukáši Bojčukovi.

Obr. 1. Pohled na vstupní průčelí jádra hradu Švihova s tzv. Červenou baštou.
 Abb. 1. Blick auf die Eingangsfassade der Kernburg Schwihau mit sog. Roter Bastei.

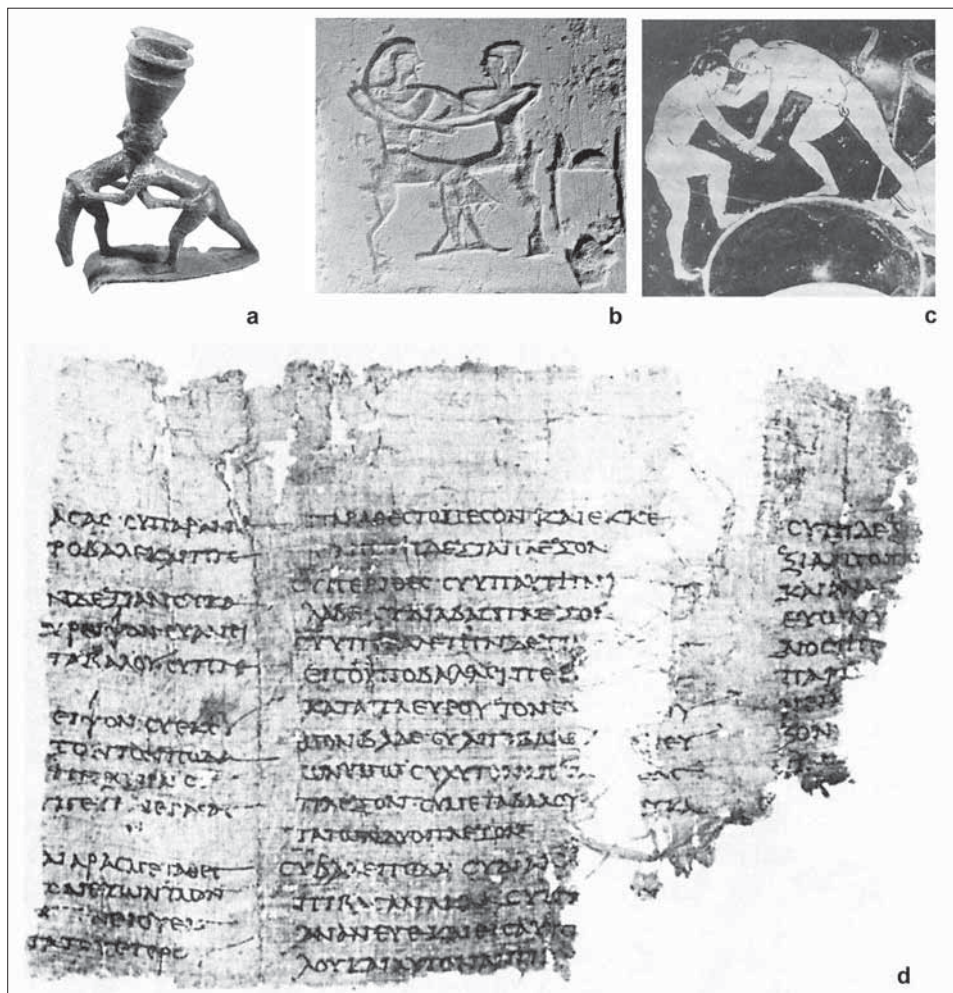

Obr. 2. a – Freska zápasníků z tzv. Červené bašty na hradě Švihově; b – pokus o rekonstrukci zobrazené techniky.
 Abb. 2. a – Ringerfresko in der sog. Roten Bastei auf Burg Schwihau; b – Rekonstruktionsversuch der dargestellten Technik.

úchop, který máme v ikonografických pramenech doložen již od pravěkého období, nepochybně předurčil i vlastní český název „zápas“ pro daný typ bojového umění, jak nás o tom přesvědčuje i řada písemných dokladů. Tak například ze 13. století údajně pochází slovní spojení „*Spolu se chytivše se zápasy šli*“, bohužel však autor ve své publikaci neuvádí pramen, ze které tuto informaci čerpal (Křen 1901, 148). S podobnou, poněkud však rozvinutou formulací se setkáme i ve známém Veleslavínově Vokabuláři: „*zá Pasyti, v zápas jíti, když dvě v púly se ujmauce jeden druhým o zem udeřiti, aneb jeden druhého na zem poraziti usyluje*“ (Křen 1901, 148). Dalších několik variant pak představují úchopy za paže, a to po celé jejich délce včetně oblasti ramenního kloubu, tedy přesně ten úchop, který je znázorněn na studované fresce z hradu Švihova (obr. 2:b).

Za nejstarší doklad jednoho z výše uvedených typů úchopu můžeme považovat výjev ze série skalních rytin z oblasti Kavkazu a Uralu, které jsou obecně datovány do průběhu pozdního mezolitu (Ponomarev 1970, 159). Tato rytina představuje v nejryzejší podobě klasický zápasnický postoj, či chcete-li vstupní pozici, se kterou se setkáváme průběžně po celou historii bojových umění v Evropě i Asii a kterou i dnes nalezneme například v systému zápasu řeckořímském. Tento komplex rytin i maleb znázorňuje obecně vojenskou přípravu, v jejímž rámci byly nepochybně zápasnické techniky značně využívány, a dá se předpokládat, že již měly i vysokou úroveň. Poměrně často se pak s daným typem úchopu setkáváme v umění starověkého Předního východu a starověkého Egypta. Za všechny zde stačí uvést téměř již notoricky známou plastiku zápasníků, jež byla vyrobena někdy v období 27.–26. století př. n. l. Jedná se o 102 mm vysokou měděnou sošku zápasníků s nádobami na hlavách (obr. 3:a). Plastika byla objevena při výzkumu chrámu bohyně Nintu na lokalitě Tutubu, dnešním Chafádzi, mezi lety 1935–1937 H. Frankfortem a S. Lloydem. Původně byla uložena v Iráckém národním muzeu v Bagdádu pod inv. č. IM 41085 (např. Al-Asil 1957, 17; Klíma 1964, 263–266). Dnes nám nezbyvá než doufat, že po posledních událostech v této tak těžce osudem stíhané zemi nebyla ztracena. Dílo zobrazuje dva zápasníky zaklesnuté v základní vstupní pozici, se kterou jsme se již setkali na skalní rytině z Uralu. Zápasníci se drží za pasy a snaží se dostat soupeře k zemi. Patrně i tento úchop použil Gilgameš k poražení svého soupeře Enkidua (Epos 1976, 36). Není však vyloučeno, že nádoby, které mají znázornění zápasníci na hlavách, nemají jen předpokládanou funkci svícnu. Lze se domnívat, že v tomto případě může být zobrazena i speciální zápasnická disciplína, při které bylo cílem shodit vychýlením soupeře z rovnováhy jeho vázu z vršku hlavy. S jistou pravděpodobností se v případě popisované sošky může jednat o jakýsi putovní pohár pro vítěze v zápase pořádaném při nám blíže neznámé příležitosti (Klíma 1964, 265–266). V této době navíc můžeme již zcela oprávněně uvažovat i o vzniku kasty profesionálních zápasníků, kteří se živilí předváděním svého umění, zejména při různých slavnostech. Zápas byl nepochybně i součástí nejdůležitějších novoročních a chrámových slavností, kdy se při inscenovaných bojových střetnutích utkávali obyvatelé měst, jak to máme doloženo na nápisech lagašského vladaře Gudey z konce 3. tisíciletí př. n. l. Tehdy celá chrámová slavnost vrcholila inscenovaným bojem mezi mýtickým národním babylonským bohem moudrosti Mardukem, kterého představoval vladař, a nestvůrou Tiamatou (např. Klíma 1962, 124; Olivová 1979, 35–36). S velkým rozvojem bojových umění v Mezopotámii pak poněkud paradoxně úzce souvisí i některá nařízení tamějšího zákonodárství. Ta postihovala poměrně přísnými tresty újmy na zdraví, při nichž pachatel svoji oběť zranil či zabil při zápase (Klíma 1979, 174). Na jedné hliněné tabulce nalezené na lokalitě Nuzi, která je datovaná do průběhu 2. tisíciletí př. n. l, máme navíc doložen i soudní spor mezi dvěma bratry, jež byl řešen pomocí soudního pěstního zápasu. Je příznačné, že byl takto řešen hrdelní zločin, který spočíval v ublížení na těle manželky jednoho z bratrů. Jde zde tedy o jeden z prvních dokladů ordálií, které máme prozatím k dispozici (Klíma 1964, 266). Je třeba ještě zmínit, že úspěšní zápasníci se stali téměř mytologickými postavami, neboť v některých tehdejších magických rituálech se používaly jejich obrazy či sošky. Tyto magické předměty se pak používaly jako ochranné prostředky domu proti zlodějům či živelným pohromám. Máme

Obr. 3. Vybrané vstupní zápasnické pozice ze starověké ikonografie: a – plastika z Chafádži (podle Al-Asil 1957, 17); b – detail stély ze Sakkary (podle Hodjash–Berlev 1982, obr. 24); c – červenofigurová číše ze sbírek Archeologického muzea ve Florencii (podle Poliakoff 2004, obr. 4); d – zlomek učebnice zápasu ze sbírek Rare Book and Manuscript Library, Columbia University (podle Poliakoff 2004, obr. 52).

Abb. 3. Ausgewählte Ausgangsstellungen aus antiken Ikonographien: a – Plastik aus Hafagi (nach Al-Asil 1957, 17); b – Detail einer Stele aus Sakkara (nach Hodjash–Berlev 1982, Abb. 24); c – rotfiguriger Becher aus den Slgn. des Archäologischen Museums in Florenz (nach Poliakoff 2004, Abb. 4); d – Fragment eines Ringerbuchs aus den Slgn. Rare Book and Manuscript Library, Columbia University (nach Poliakoff 2004, Abb. 52).

zachováno i několik předpisů, jak s těmito předměty zacházet. Podle prvního měl majitel domu zhotovit dvě asfaltové sošky zápasníků spolu spojené, které pak měl položit na práh domu. Podobným ochranným prostředkem měly být i bílou barvou nakreslené figury zápasníků na dveřích domu (Black–Green 1999, 219).

I ve starověkém Egyptě získal zápas brzy značnou popularitu a oddávaly se mu téměř všechny složky obyvatelstva. Přesvědčuje nás o tom jednak velká řada uměleckých děl znázorňujících zápasící dvojice, tak již i několik děl písemných. V jednom zlomku dramatického textu ze 3. tisíciletí př. n. l. jsou například slovem i obrazem zachyceny zápasy řemeslníků, které byly součástí korunovačních ceremoniálů (např. Olivová 1989, 61). Nepřeborné množství informací o technice zápasu ve starověkém Egyptě pak můžeme načerpat především z nástěnných maleb a reliéfů, které někdy zabírají značně rozlehlé prostory v hrobkách tehdejších vysokých úředníků. Nejrozsáhlejší soubory basreliefů se zápasnickými výjevy

pocházejí z hrobky egyptského vysokého hodnostáře Amenemheta v Beni Hasan, která je datována do období Střední říše. Tyto výjevy najdeme na třech stěnách centrální pohřební komory (např. Newberry 1893; 1894; Wilsdorf 1939, 126–129; Lexa 1955, obr. 82; Strouhal 1989, 54–55; Egypt 1998, 121–125). Mezi 122 zde vyobrazenými zápasícími páry nalezneme i celou řadu studovaných vstupních zápasnických pozic, včetně analogické k té, která je zobrazena na hradě Švihově. Tento úchop nalezneme poměrně věrně vyobrazen i na jednom z ostrakonů ze sbírek káhirského muzea (např. Vilímková 1977, 166) či na stéle (obr. 3:b), která byla zhotovena v době VII.–VIII. dynastie v Sakkáře a kterou dnes můžeme zhlédnout ve sbírkách Puškinova muzea v Moskvě (Hodjash–Berlev 1982, 62, obr. 24). Obdobná akce je vyobrazena i na jednom z reliéfů z Karnaku, který je datován kolem poloviny 14. století př. n. l. (Habachi 1972, obr. 12). Podle určitých náznaků můžeme tedy opět uvažovat, podobně jako v Mezopotámii, o vzniku kasty profesionálních zápasníků. Snad existoval v rámci egyptského vojska dokonce také speciální útvar sestavený jen ze zápasníků, jak o tom můžeme usuzovat na základě náhrobní malby z hrobky č. 74 v Thébách, jež vznikla okolo roku 1410 př. n. l. (např. Wilsdorf 1939, 67). Na ní totiž můžeme spatřit defilující jednotku núbijských vojáků, z nichž poslední třímá standartu s vyobrazením zápasící dvojice.

Nebývalého rozkvětu pak doznalo pěstování zápasu ve starověkém Řecku, a to zejména díky velké oblibě masových slavností, z nichž nejnámější jsou nepochybně hry v Olympii. Na tomto místě nemá smysl se zabývat detailněji vývojem těchto her a vlastních zápasnických disciplín, neboť o této problematice byla již napsána řada prací, které svorně dokazují naprostou dokonalost tehdy pěstovaných bojových systémů (např. Scheiner 1891, 89–100; Taine 1913; Stiebitz 1937; Miller 1991; Poliakov 2004). Vyberme pro ukázkou jen několik málo příkladů z ikonografických pramenů zobrazujících tehdy používané vstupní zápasnické pozice, které nám mohou sloužit ke srovnání se studovanou švihovskou freskou. Z téměř již nepřehledného množství zápasnických výjevů zachycených zejména na černo a červenofigurové keramice stojí za zmínku především červenofigurová číše ze sbírek Archeologického muzea ve Florencii (obr. 3:c), která byla zhotovena kolem roku 490 př. n. l. (Poliakov 2004, obr. 4) nebo černofigurová váza ze sbírek British Museum v Londýně, pocházející z poloviny 6. století př. n. l. (Poliakov 2004, obr. 21). Základní zápasnickou pozici nalezneme názorně zobrazenou i na překrásné černofigurové trojnožce, která byla zhotovena kolem roku 650 př. n. l., a jež je dnes právem chloubou Museum of Fine Arts v Bostonu.² Analogický úchop ze švihovské fresky nalezneme znázorněn i na několika řeckých mincích z průběhu 4. století př. n. l. (např. Poliakov 2004, obr. 20, 28). Základní zápasnickou pozici máme uvedenu i v dosud nejstarším textu zabývajícím popisem zápasnických technik, kde ji nalezneme pod termínem *δραδδειν*, což potvrzuje i řada dalších textů antických autorů (např. Scheiner 1888, 165–167, 182–184; 1891, 93). Dané torzo papyrusové učebnice (obr. 3:d) pochází někdy z 1. či 2. století našeho letopočtu a je dnes uloženo ve sbírkách Rare Book and Manuscript Library, Columbia University (Poliakov 2004, 73–79, obr. 52).

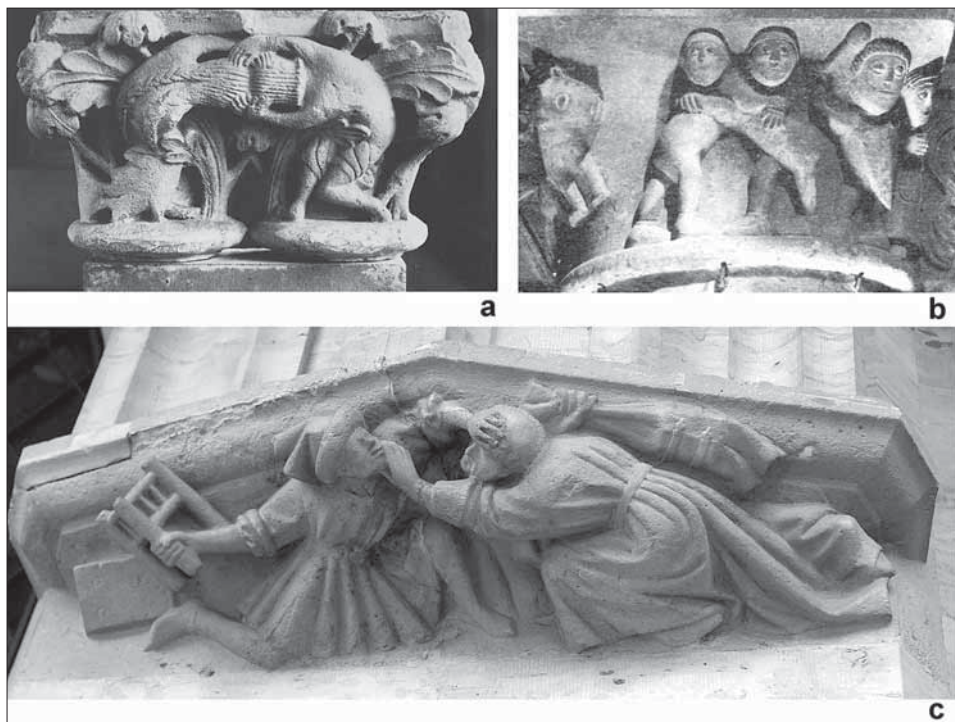
Se zánikem antické civilizace, a tím i jejich her, nám téměř zmizely ze scény také zápasnické disciplíny. Snad se přestaly vyučovat jako svébytné bojové systémy a byly pojaty pouze do obecné bojové přípravy tehdejších bojovníků. V nových podmínkách, značně ovlivněných přijetím křesťanství, se zápasnické systémy staly patrně opět pouze elementární fyzickou aktivitou, patrně však nikdy nevymizely z lidových slavností. Díky křesťanství nám zápas téměř mizí i z ikonografických pramenů, neboť v umění, zobrazujícím výlučně náboženskou tematiku, neměly světské motivy takřka místo.

Tak jako motivika zápasu v raném středověku ustupuje z výtvarného umění, objevuje se poskovnu i v pramenech písemných. Několik útržkovitých zmínek o něm najdeme například ve Snorriho Eddě, kde najdeme popis zápasu, kterému se oddával sám bůh Tór. Při tomto zápase se měli oba soupeři chytout za pasy a jejich cílem bylo dostat soupeře na zem (Enoksen 2003, 166). Tedy nepochybně stejný princip sportovního zápasu, s jakým se

² Museum of Fine Arts Boston, inv. č. 01.8110b.

nepřetržitě setkáváme již od pravěku. Další zmínku o zápase najdeme v Eddě při popisu boje mezi Tórem a starou chůvou útgardského Lokiho Elli. Přestože je zde tato chůva popisována jako stařena, s největší pravděpodobností zde totiž personifikuje stáří, Tóriho překonala, neboť ho porazila na koleno (Enoksen 2003, 167). Na tuto starou zápasnickou severskou tradici navazuje v oblasti North Cumberlandu v severní Anglii a Skotsku již od středověku známý zápas „glíma“ a „back-hold wrestling“. Oba tyto systémy jsou založeny především na zápasnických technikách. Podle dosavadních znalostí snad opravdu představují jedny z mála intaktně dochovaných zápasnických systémů známých již ve středověku v Evropě (např. Anonym 1910, 30–31; Enoksen 2003, 166–167), obdobně jako to můžeme předpokládat například také u systému zápasu „Schwinger“, který je dodnes pěstován v některých švýcarských kantonech (např. Zschokke 1924, 7–70).

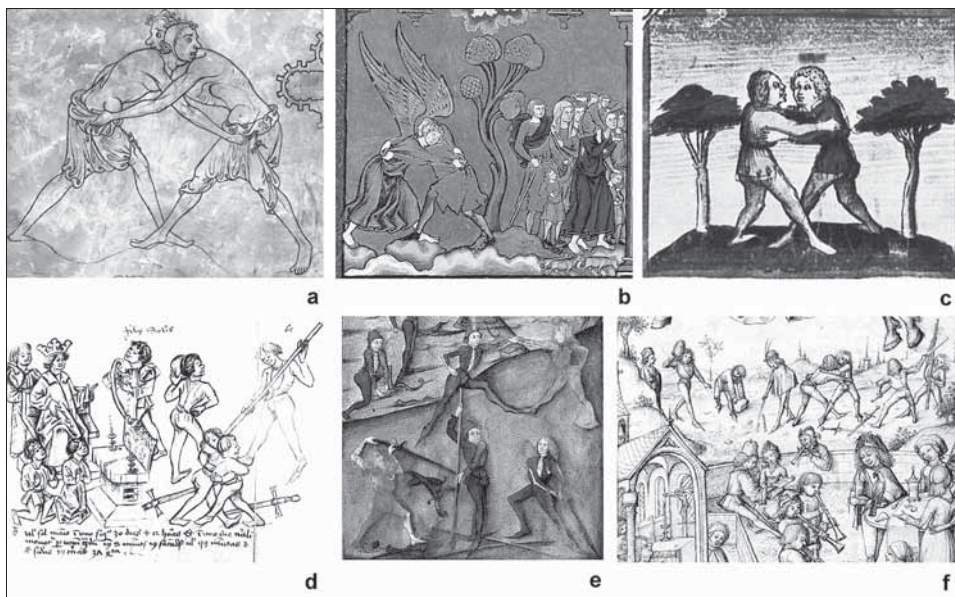
Situace se poněkud mění až v průběhu 12.–13. století, kdy již známe celou řadu výjevů se studovanou tematikou. Změnu situace snad můžeme vysvětlit nástupem rytířského ideálu. Přibývající ikonografické doklady ze 14. a zejména 15. století nás ujistí v tom, že zápas byl po celý středověk sahají hluboko do minulosti. Ikonografické doklady pro zápas z průběhu 12.–15. století jsou však v mnoha případech jen velmi schematické, což se týká zejména několika výjevů ze sloupových hlavic z katedrály v Anzy-le-Duc (Románské umění 2006, 31), Knechteden (Kaelble 1989, 5; obr. 4:a), Parmy (Merendoni 1999, 96, obr. 26; obr. 4:b) či bruselské radnice (obr. 4:c). Obdobně jsme na tom i při posuzování zápasnických výjevů, které jsou zobrazeny na několika mozaikových podlahách například v kryptě kostela sv. Gereona v Kolíně nad Rýnem (Verstegen 1999, 448, obr. 9:b), dómu San Savino v Piacenze (Merendoni 1999, 96, obr. 28) nebo reliéfu z kostela Santa Maria Assunta ve Fornovu (obr. 7:b). S velmi schematicky znázorněnými zápasnickými výjevy se

Obr. 4. Vybrané zápasnické motivy na sloupových hlavicích 12.–15. století: a – Knechteden (podle Kaelble 1989, 5); b – Parma (podle Merendoni 1999, obr. 26); c – Brusel.

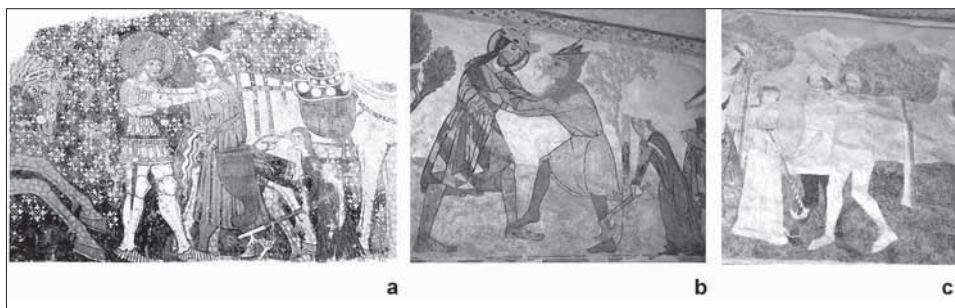
Abb. 4. Ausgewählte Ringermotive auf Säulenkapitellen 12.–15. Jhdt.: a – Knechteden (nach Kaelble 1989, 5); b – Parma (nach Merendoni 1999, Abb. 26); c – Brüssel.

Obr. 5. Vybrané zápasnické motivy z knižní malby 13.–15. století: a – Náčrtník Villarda de Honnecourt (Bibliothèque nationale de France, Paris, DMF 19093, fol. 14^r); b – Maciejowského bible (podle Cockerell 1969, tab. 8); c – Regimen sanitatis Heinricha von Laufenberg (Preussische Staatsbibliothek Berlin, Ms. germ. 2^o1191, fol. 67^r); d – Kalendářní obraz Slunce (Bayerische Staatsbibliothek München, Cod. lat. 4394, fol. 68^r); e – Hausbuch (podle Wolfegg 1997, 19); f – Hausbuch (podle Wolfegg 1997, 35).

Abb. 5. Ausgewählte Ringermotive aus Buchmalereien des 13.–15. Jhdts.: a – Skizzenbuch von Villard de Honnecourt (Bibliothèque nationale de France, Paris, DMF 19093, fol. 14^r); b – Maciejowski-Bibel (nach Cockerell 1969, Taf. 8); c – Regimen sanitatis von Heinrich von Laufenberg (Preussische Staatsbibliothek Berlin, Ms. germ. 2^o1191, fol. 67^r); d – Kalendářní obraz Slunce (Bayerische Staatsbibliothek München, Cod. lat. 4394, fol. 68^r); e – Hausbuch (nach Wolfegg 1997, 19); f – Hausbuch (nach Wolfegg 1997, 35).

Obr. 6. Zápas sv. Ladislava s Kumánem: a – Székelyderzs (podle Mihály 2006, kat. č. 4.148); b – Velká Lomnica; c – Kraskovo.

Abb. 6. Ringkampf des heiligen Ladislaus mit einem Kumanen: a – Székelyderzs (nach Mihály 2006, Kat.-Nr. 4.148); b – Velká Lomnica; c – Kraskovo.

setkáváme také v tehdejší keramické produkci, a to zejména na reliéfních dlaždicích či čelních vyhrívacích deskách komorových kachlů (např. Rozenfeldt 1968, 67, tab. 21:15; Krása 2008, 70). Často se zde se zápasnickými motivy setkáváme při vyobrazení mravoučných ponaučení, a to zejména ve spojitosti s hazardními hrami, kde si většinou své spory hráči vyřizovali právě pěstmi. Tato symbolika se však neomezuje pouze na keramické výrobky, ale v ojedinělých případech ji nalezneme i v knižní malbě, přičemž výjimečně názorný doklad představuje například vyobrazení zápasící dvojice nad kuličkami z iniciály „D“ z Vladislavského graduálu, který vznikl někdy mezi lety 1500–1510 (Petényi 1994, 108–109, obr. XXVII). Zápas hráčů nad hrací deskou tric-trac byl zobrazen také v zelené světnici zvolenské fary, která je datovaná do poloviny 15. století (Smoláková 2003, 638–639, obr. 2).

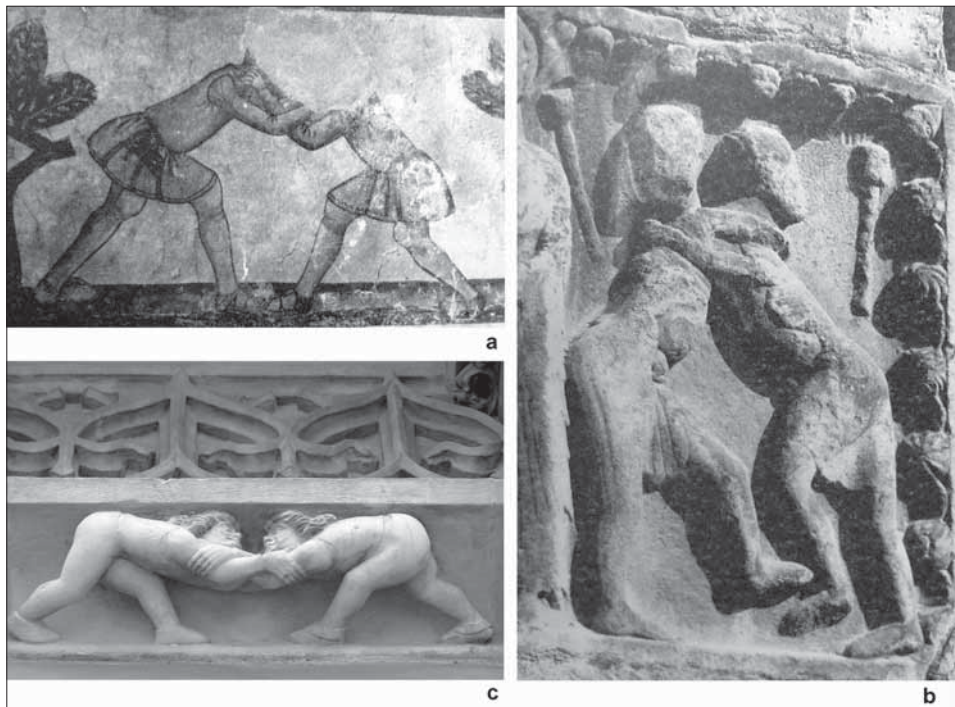

Poněkud názorněji jsou zápasnické techniky vyobrazeny v knižní malbě. Z velkého množství materiálu vyberme alespoň zápasící dvojice z náčrtníku Villarda de Honnecourt, který vznikl někdy kolem roku 1230 (Villard de Honnecourt 1230, fol. 14^v, 19^r; obr. 5:a), zápasícího Jóba s andělem ze slavné Maciejowského bible (Cockerell 1969, tab. 8; obr. 5:b), jednu z iluminací z Komentáře k Jobově knize ze sbírek Bibliothek Herzogenburg (Poliakoff 2004, obr. 97), *Regimen sanitatis* ze sbírek Preussische Staatsbibliothek Berlin (Heinrich von Laufenberg 1480, fol. 67^v; obr. 5:c), *Weltchronik* Rudolfa von Ems (Rudolf von Ems 1450, fol. 62^v) či zobrazení boje Jóba s andělem z *Bible historiale*, ze sbírek Landesbibliothek Stuttgart (Bible historiale 1440, fol. 29^v). Se zápasícími dvojicemi se také poměrně často setkáváme při zobrazování lidových slavností, jak to můžeme názorně pozorovat na iluminacích několika Hausbuchů a v nich obsažených planetárních alegoriích (např. Anonym kolem 1480, fol. 68^r; Wolfegg 1997, 19, 35).

V průběhu 14. a 15. století se pak s realisticky pojatými zápasnickými i šermířskými motivy ve větší míře setkáváme i ve výzdobě interiérů i exteriérů církevních i světských budov. S identickou zápasnickou pozicí, kterou se v předkládaném příspěvku zabýváme, se tak shledáme například v cyklech ladislavských legend, které jsou vymalovány například na jedné stěně farního kostela v maďarském Székelyderzs (obr. 6:a), které pocházejí z roku 1417 (Dávid 1981, 267–278; Marosi 1991, 82–83, obr. 10; 1995, 73, 75, 202/356; László 1993, 93–100; Mihály 2006, 425–426). Z průběhu 14. století pak máme studovanou zápasnickou techniku zachycenu také na nástěnných malbách z cyklu ladislavské legendy v kostelech ve Vítkovicích, Velké Lomnici (obr. 6:b), Kraskově (obr. 6:c) či Bijacovicích (např. Slivka 2002, obr. 7). Nalezneme ji mimo jiné i mezi množstvím šermířských a zápasnických výjevů v jedné z freskami vyzdobených místností paláce hradu Sabbionara di Avio (obr. 7:a), které jsou datovány do rozmezí let 1350–1360 (Merendon 1999, 99, obr. 80–81). Také velmi nákladná výzdoba vratislavské radnice, která byla zhotovena mezi lety 1470–1495, zobrazuje mezi množstvím legendárních výjevů, fantaskních zvířat, scén lidových her a přísloví (např. Bimler 1941, 25–47; Royt 2009, 249–250) i turnajové motivy, a zejména pak šermířské scény, které nalezneme v pásu pod střešou. Zápasnický motiv zobrazující identickou akci jako studovaná freska ze Švihova nalezneme v přebohatě zdobeném vstupním portálu (obr. 7:c). Musíme zde uvést i torzo fresky z dosud nerestaurované části paláce hradu Žirovnice³ (obr. 8), ze které jsou dnes zřetelné pouze dva páry nohou a torza těl stojících proti sobě, což nám neumožňuje prozatím výjev blíže klasifikovat. Zda se opravdu jedná o zápasnickou či šermířskou scénu snad v budoucnu odhalí restaurátorský zásah.

Od konce 14. století pak máme k dispozici stále stoupající počet vlastních šermířských učebnic, tzv. Fechtbuchů, které v mnoha případech obsahují i poměrně rozsáhlé pasáže věnované zápasu, které nám mohou nejvíce napomoci ke konečné interpretaci studované techniky. Již v jedné z nejstarších dochovaných učebnic datované k roku 1389 se setkáme s torzovitě dochovaným popisem zápasu, a zejména pak s téměř programovým prohlášením o tom, že zápas je základem všech bojových akcí, šerm nevyjímaje: „*Alle ho^ebischeit kompt von deme ringen vnd alle fechten komen vrsachlich vnd gruntlich vom ringen*“ (Hanko Döbringer 1389, fol. 86^v). Za zakladatele poměrně jednotně chápaného zápasnického systému v německých zemích byl a dodnes je pak již tradičně považován mistr Ott židovského původu, který měl svému umění vyučovat na dvoře „*hochgebor[e]n fürsten von osterreich*“ (Peter von Danzig 1452, fol. 100^v). Tento údaj nalezneme i v seznamu tzv. Liechtenauers Gesellschaft, který sepsal po polovině 15. století Paulus Kal: „*Maister ott iud der der her[e]n von osterreicher ringer gewesen ist*.“ (Paulus Kal, Cgm 1507, fol. 2^r; Wierschin 1965, 62). O jeho osobě se však nedozvídáme o nic více, než bylo právě citováno z jeho pozdějších opisů (např. Hils 1983, 116; 1985, 188–189; 1989, 196–199). Tuto informaci snad můžeme nepatrně doplnit o údaj, který výslovně ve svém rukopise z roku 1443 uvádí Hans Talhoffer. Na fol. 109^v tohoto nejstaršího opisu Ottova učení nalezneme i krátkou poznámku „*ey[n] tauffter iud ist gewes[e]n*“ (Hans Talhoffer 1443, fol. 109^v), kterou přejímají i pozdější opisy, například

³ Za umožnění studia fresky srdečně děkuji Jakubu Balounovi.

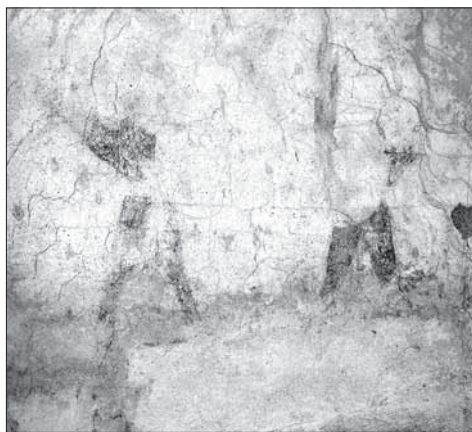
Obr. 7. Vybrané vstupní zápasnické pozice z průběhu 13.–15. století: a – freska z hradu Sabbionara di Avio; b – Reliéf z venkovní zdi kostela Santa Maria Assunta ve Fornovu; c – Reliéf z průčelí radnice ve Vratislavi.

Abb. 7. Ausgewählte Ringerausgangsstellungen aus dem 13.–15. Jhdt.: a – Fresko von Burg Sabbionara di Avio; b – Reliéf auf der Außenmauer der Kirche Santa Maria Assunta in Fornovo; c – Reliéf von der Rathausfassade in Breslau.

„ein getauffter Iud gewesen ist“ (Cod. I.6.4^o.3, fol. 85^v). To, že byl mistr Ott pokřtěným Židem, by snad mohlo dosvědčovat i jakési posmrtné požehnání, uvedené v záhlaví kapitoly o zápase v rukopise z roku 1452, jejímž autorem je Peter von Danzig: „*Hie heben sich an die ringen die do gesatz hat maister Ott dem got genädig sei*“ (Peter von Danzig 1452, fol. 100^v). Tento údaj nám tak zároveň nejspíše udává i „terminus ante quem“ mistrova úmrtí.

Vlastní autograf mistra Otta bohužel prozatím nebyl objeven, a jsme tudíž odkázáni pouze na jeho pozdější opisy. Dosud nejstarší známý opis jeho díla pochází z roku 1443 a jeho autorem je známý švábský mistr Hans Talhoffer (Hans Talhoffer 1443, fol. 109^v–133^v). Tento opis obsahuje celé Ottovo učení, takže zde nalezneme

i techniku, kterou máme znázorněnu i na fresce z hradu Švihova (obr. 9:a). Nalézá se zde i jednořádkový text o znění: „*Ain an hebung czw gleich[e]m fassen auß den armen*“ (Hans Talhoffer 1443, fol. 116^v; Hergsell 1889, 39, tab. 126). I v ostatních rukopisech tohoto mistra se s danou technikou setkáme. Asi v nejznámějším rukopise, který je dnes uložen ve sbírkách Bayerische Staatsbibliothek München a jenž pochází z roku 1467 se s danou technikou

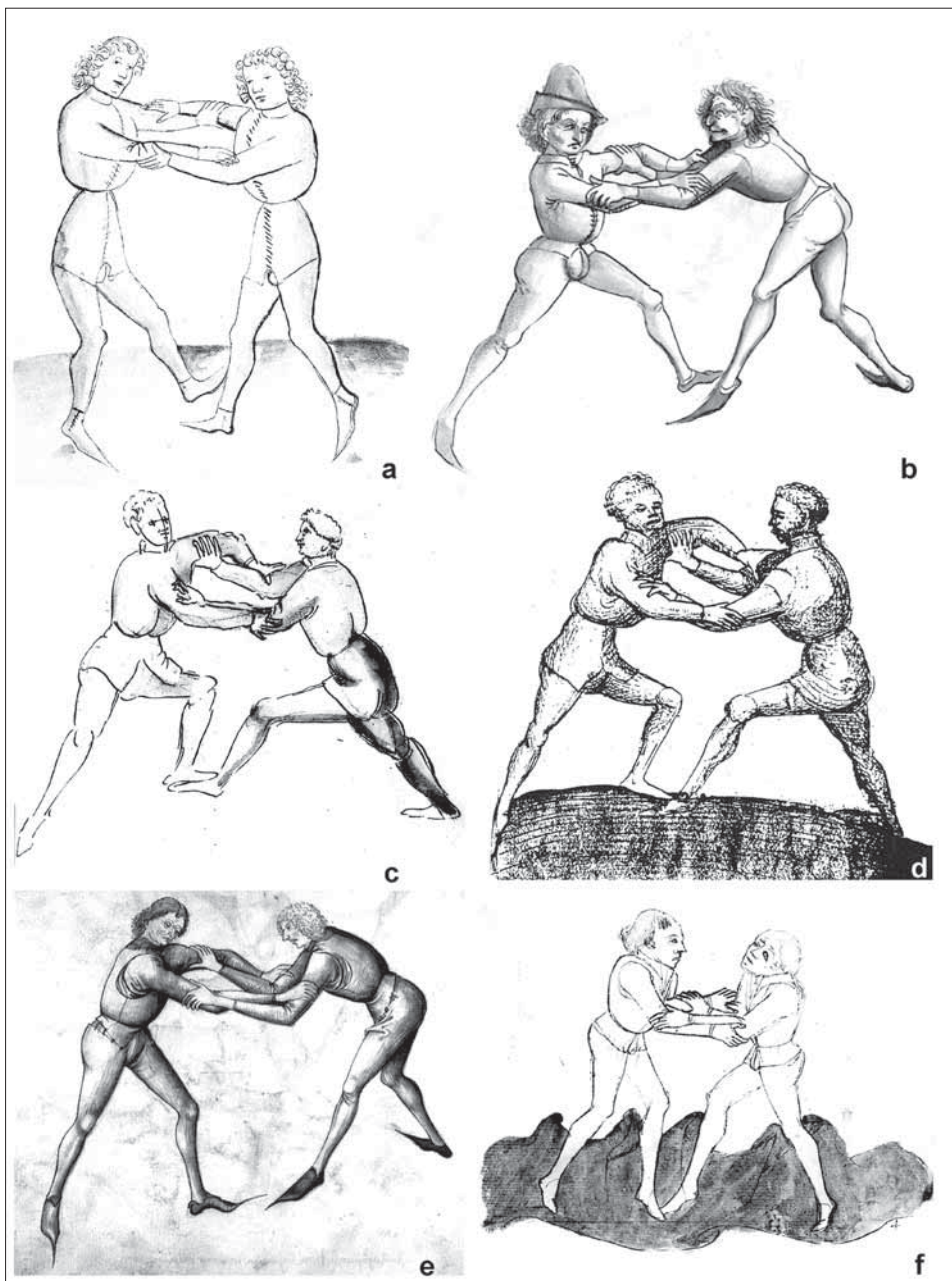
Obr. 8. Torso fresky s předpokládaným šermířským nebo zápasnickým motivem z hradu Žirovnice.

Abb. 8. Torso eines Freskos mit mutmaßlichem Fecht- oder Ringermotiv von Burg Žirovnice.

setkáme na fol. 96^v (obr. 9:b). I zde je vyobrazení zápasící dvojice doprovázeno krátkým, dvouřádkovým textem ve znění „*Der an fall vß den / Armen zu Ringen*“ (Hans Talhoffer 1467, fol. 96^v; Hergsell 1887, 38, tab. 190). V opise z roku 1561 se dočteme (obr. 9:c): „*Der hand sei gefesset vnnnd begriffen ain annnd[er] / beiden armen*“ (Hans Talhoffer 1561, fol. 40^r). V rukopisech daného mistra, jež jsou oba shodně datovány k roku 1459 (obr. 9:d–e) se pak konečně setkáváme pouze s vyobrazením studované techniky bez textového aparátu (Hans Talhoffer 1459, fol. 25^r; Hergsell 1887, tab. 66) či opět jen s jednořádkovým popisem akce: „*Item zulouffens ringen vß den armen*“ (Hans Talhoffer 1459a, fol. 49^r). V učebnicích vybavených i obrazovým aparátem se většinou setkáváme pouze s několikavětným popisem dané techniky, neboť patrně díky vyobrazení pozice nebylo nutné tuto techniku zevrubněji deskribovat. Stačí zde uvést například učebnice, jejichž autorem byl mistr šermu působící na dvoře rýnských falckrabat Paulus Kal. V nejstarším rukopise tohoto autora nalezneme studovanou techniku na fol. 81^r (obr. 10:a), kde mimo pérovou kolorovanou perokresbu zápasící dvojice nalezneme i dvouřádkový popis ve znění: „*Der Erste stannd wie du dich schicken sollt / in das Ringen*“ (Paulus Kal, Cgm. 1507, fol. 81^r). V opise z konce 15. století pak nalezneme text ve znění: „*Der erste Stand in den man sich für das Ringen begeben sollt*“ (Paulus Kal, P 5126, fol. 86^r). V mladších opisech tohoto díla (obr. 10:b) se pak setkáváme již s pouhým kresebným znázorněním této akce (Paulus Kal Ms 1825, fol. 28^r; Ms. Chart. B 1021, fol. 55^r). Vyobrazení studované techniky, které postrádá příslušný textový aparát nalezneme například také v anonymním Fechtbuchu z konce 15. století (obr. 9:f), jenž je dnes uložen ve sbírkách Herzog August-Bibliothek Wolfenbüttel (Anonym 15. stol., fol. 118^r). Nalezneme ji i v kompilátu Ludwiga von Eyb (obr. 15:d), kde je vyobrazení doprovázeno textem popisujícím následnou techniku, kterou bylo možno ze studované pozice pokračovat (Ludwig von Eyb 1500, fol. 40^v).

Celá řada učebnic šermu však bohudík obsahuje i rozsáhlejší textové části, kde studovanou techniku nezářídka nalezneme zevrubně popsánu. Za všechny vyberme alespoň již zmíněný opis učení mistra Otta z pera Hanse Talhoffera, který je v roce k roku 1443: „*Wann du inalso geuast hast so var mit deiner tenck[e]n ha[n]t / auß seine[m] recht[e]n arm vnd begreiff im vndenn seine[n] rech / ten elbogenn vnd zeug den czu dir vnd mit dem recht[e]n / do du dein dencke hant in hast stoß im den arm vo[n] dir so / ver ruckest du im den arm*“ (Hans Talhoffer 1443, fol. 109^v; Hergsell 1889, 29). O devět let později vznikl další opis zmíněného učení, jehož autorem je také již výše zmíněný Peter von Danzig: „*Wenn dw mit einem ringen wild aus / den armen So gedenck albeg das du / in fast mit deiner lincken hant in der / maus seins rechten arm[e]s vnd mit der / rechten hant in faß aus wendig seins lin*»/ *cken arm[e]s vnd mit der lincken hant die / du in der maus hast druck frisch zw^o / ruck vnd mit der rechten hant begreif / in sein l lincke hant foren vnd zeuch / fast zw^o dir vnd wenn du einen also ge*»/ *fast hast so treib die ringen die hernach / geschriben sten welches dich am pesten / dunckt ~*“ (Peter von Danzig 1452, fol. 100^v). Do přibližně stejného časového úseku je datována i kompilace přisuzovaná mistru Lewovi, kde studovanou techniku nalezneme na fol. 85^r–85^v (obr. 10:c): „*Item wenn du mit einem Ringen / wilt auß den armen So gedenck / albeg das du in fassst mit deiner / lincken hant in der mauß seines / rechten armes vnd mit deiner / rechten hant in fassst auß wendig / seins lincken armes vnd mit d[er] lincke[n] / hant die du in der mauß hast / truck frisch zu rucke vnd mit dein[er] / rechten hant begreif im sein lincke / hant vorn vnd zuck vast zu / dir vnd wann du einen also ge*» / *uast hast So treib die ringen / die hiernach geschrieben sten wel*» / *ches dich am pesten duncket*“ (Jud Lew, kolem 1450, fol. 85^r–85^v; Wassmannsdorff 1870, 139–140). Z roku 1491 pochází další kompilát z pera Hanse von Speyera, kde nalezneme na fol. 119^r–126^v další z opisů mistra Otta, snad zprostředkovaně skrz rukopis Petera von Danziga. Studovanou techniku pak nalezneme na fol. 119^r: „*It[e]m wan du mit eynem Ringenn willt / vß den armenn So gedenck allwegenn daß du / In vassst mit der lincken hant in der mauß sy*» / *nes rechtenn arms vnd mit diner rechte[n] hant / vß wendig sines lincken arm vnd mit der linckenn / hant die du in der mauß hast druck frisch zü / rück vnd mit diner rechte[n] hant begriff im sin / lincke*

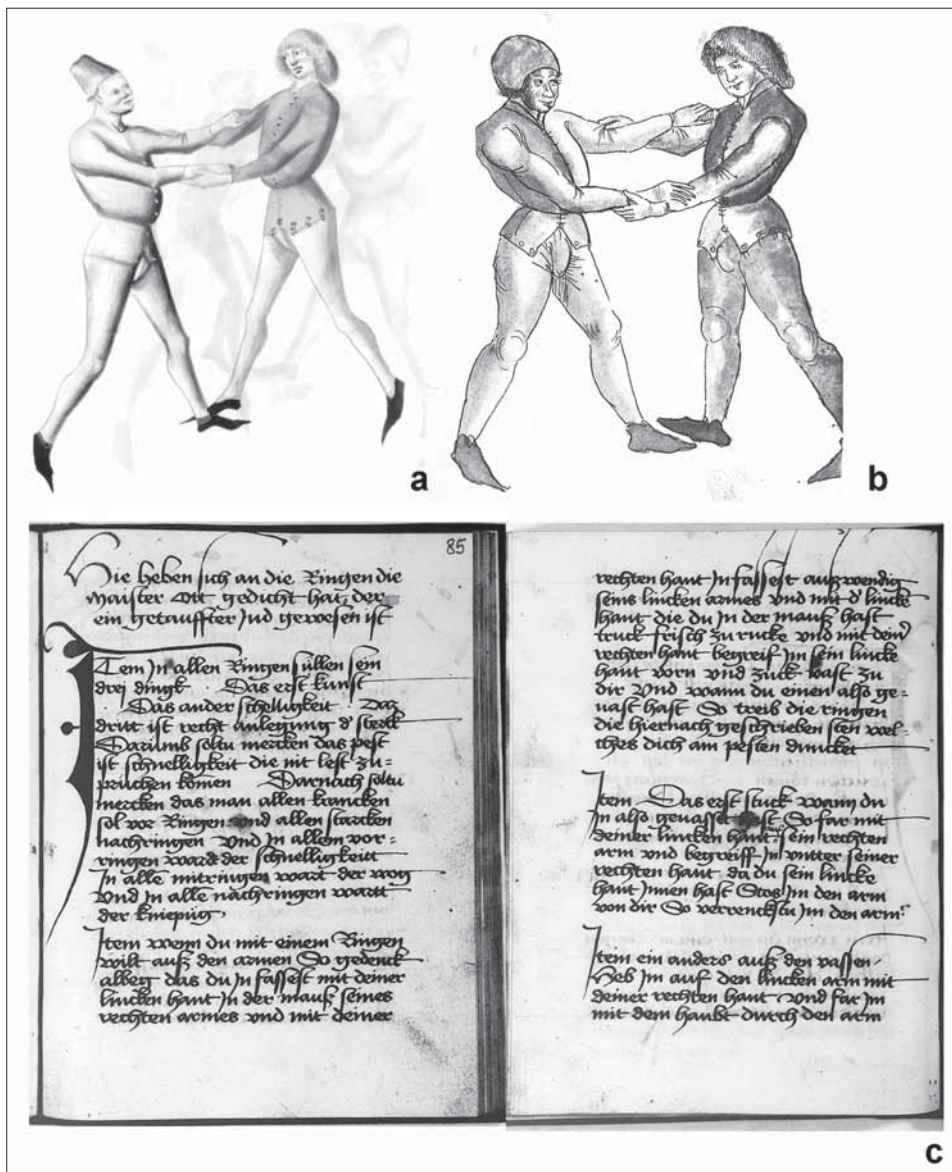

Obr. 9. Vstupní zápasnická pozice z vybraných Fechtbüchü: a – Hans Talhoffer 1443 (Forschungsbibliothek Schloß Friedenstein Gotha, Ms. Chart. A558, fol. 116^v); b – Hans Talhoffer 1467 (Bayerische Staatsbibliothek München, Cod. icon. 394a, fol. 96^v); c – Hans Talhoffer 1561 (Universitätsbibliothek Augsburg, Cod. I. 6.2^o.1., fol. 40^r); d – Hans Talhoffer 1459 (Gräfl. Schloss Königswegwald, HS XIX, 17-3, fol. 25^r); e – Hans Talhoffer 1459a (Det Kongelige Bibliotek København, Thott 290 2°, fol. 49^r); f – anonym 15. století. (Herzog August-Bibliothek Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 78.2. Aug. 2°, fol. 118^r).

Abb. 9. Ringerausgangsstellungen aus ausgewählten Fechtbüchern: a – Hans Talhoffer 1443 (Forschungsbibliothek Schloß Friedenstein Gotha, Ms. Chart. A558, fol. 116^v); b – Hans Talhoffer 1467 (Bayerische Staatsbibliothek München, Cod. icon. 394a, fol. 96^v); c – Hans Talhoffer 1561 (Universitätsbibliothek Augsburg, Cod. I. 6.2^o.1., fol. 40^r); d – Hans Talhoffer 1459 (Gräfl. Schloss Königswegwald, HS XIX, 17-3, fol. 25^r); e – Hans Talhoffer 1459a (Det Kongelige Bibliotek København, Thott 290 2°, fol. 49^r); f – anonym 15. Jhd. (Herzog August-Bibliothek Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 78.2. Aug. 2°, fol. 118^r).

Obr. 10. Vstupní zápasnické pozice z vybraných Fechtbüchü: a – Paulus Kal, druhá polovina 15. století (Bayerische Staatsbibliothek München, Cgm. 1507, fol. 81^r); b – Paulus Kal 1542 (Forschungsbibliothek Schloss Friedenstein Gotha, Ms. Chart. B 1021, fol. 55^r); c – Studovaná technika v opisu učení mistra Otta z rukopisu Juda Lewa (Universitätsbibliothek Augsburg, Cod. I. 6.4^o.3., fol. 85^r–85^v).

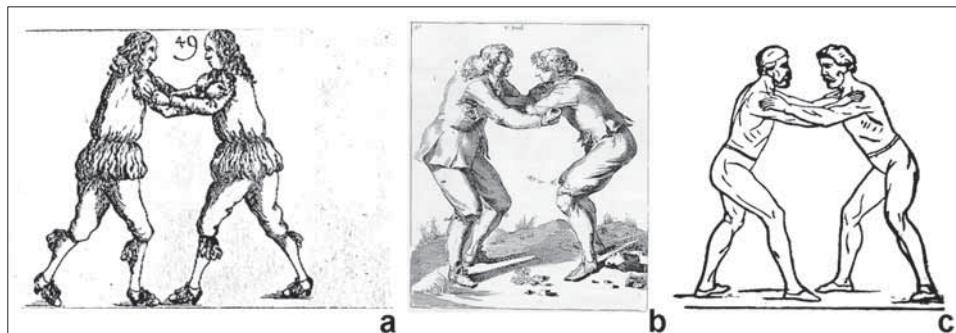
Abb. 10. Ringerausgangsstellungen aus ausgewählten Fechtbüchern: a – Paulus Kal, 2. Hälfte 15. Jhd. (Bayerische Staatsbibliothek München, Cgm. 1507, fol. 81^r); b – Paulus Kal 1542 (Forschungsbibliothek Schloss Friedenstein Gotha, Ms. Chart. B 1021, fol. 55^r); c – untersuchte Technik in der Abschrift der Lehre von Meister Ott aus der Handschrift des Juden Lew (Universitätsbibliothek Augsburg, Cod. I. 6.4^o.3., fol. 85^r–85^v).

hantt vorn vnd zuck vast zu dir vnd / wan du eynenn also gefast hast So tribe / die ringenn die hernoeh geschribenn sten welche / dir gefallen ~“ (Hans von Speyer 1491, fol. 119^r). Ze 20. let 16. století pochází další opis mistra Otta z kompilace, která byla dříve uložená ve sbírkách berlínské knihovny (např. Hils 1987, 111–112) a dnes je v majetku Jagellonské knihovny v Krakově. Popisovanou techniku nalezneme na fol. 131^r–131^v: „Wenn dū mit einnem rinnngen willt auß den armen so ge“ / dennckh alber das dū in fasst mit deinmer linncken hant / in der

maus seinns rechten arms Vvnd mit der re» / chten hannt fass in außwenndig seins linncken arms / vvnd mit der linncken hannt die dü in der maüs hast / drückh frisch zü rüchh vvnd mit der rechten hannt be» / greif im sein linncken hannt vornnen vvnd zeüch / vast zü dir vvnd wenn dü ainen also gefasst hast / so treib die ringen die hernach geschriben steen welche / dich am besten dünckht / Das erst fassen“ (Anonym 1510–1520, fol. 131^r–131^v). V další, teprve před nedávnem znovuobjevené anonymní učebnici z počátku 16. století (např. Capwell 2007, 60) nalezneme tuto akci na fol. 67^r: „Wen du mit ainem ringen wild auß den armen / so gede[n]ck albeg das du in vast mit deiner lingken handt / in der maus seinns rechten arms / vnd mit der rechte[n] hand in vast auß wendig seins lincken arms / vnd mit der lincken die du in der mauß hast / druck frisch zu ruck / vnd mit der rechten handt begreiff im sein lincke handt forn vnd zeuch vast zu dir / vnd wen du ain also gefast hast / so treib die ringen die hernach geschriben stand / welchs dich am pest[e]n dünckt“ (Anonym 1508, fol. 67^r). Přibližného znění je i opis z roku 1556 z kompilace, která je již tradičně připisována Jörgu Wilhelmovi. Text s popisem studované akce nalezneme na fol. 38^r: „Item wann dü mit ainem Ringn wilt aus de[n] / armen so gedennck allweg das dü in fassess / mit deiner linggn hannd in d[er] maüß ðseines / Rechten arms vvnd mit deiner recht hand / in fassess auß wendig seines linggen arms / vnd in der linggn hannd die dü in d[er] maüß / fast zü dir vvnd wan ainen also fassess / so treib die Ringn so hernach geschrib stee / wellich dich am pestn gedünkhet“ (Jörg Wilhalm 1556, fol. 38^r). S poněkud rozšířeným popisem studované techniky včetně následných eskalací se setkáme i v objemných kompilacích, které nechal v roce 1542 zhotovit v Augsburgu Paulus Hector Mair: „Loevvm pedem in hoc habitu preponas, pectus hostis de / latere sinistro corripias manu dextra, at sinistra, humerum eius / dextrum. Sin aut is te eadem ratione adprehenderit, dextru pre» / ponentem : tum eius dextra exterius, brachio tuo sinistro uersu / pectus tuu, si compresseris, hostis se inclinare urgebitur, dextra / uero manu, eius humeru loeuv corripias, atq eum attrahas ea ra» / tione : inde aut manu sinistram eius pudendis seu pectini supponas, / dextra uero collo ipius si circuposueris, ex habitu forcipis hostem pro» / cternes.“ (Paulus Hector Mair 1542, fol. 251^v).

Pro úplnost ještě dodejme, že se s danou technikou setkáme i v barokních učebnicích zápasu. Tak například v drobném dílku z pera Johanna Georga Paschena z roku 1659 (obr. 11:a) ji nalezneme vyobrazenu na pag. 9 (Paschen 1659, pag. 9:48–49). Obdobný, poněkud však modifikovaný úchop nalezneme také v díle Nicolaese Pettera (obr. 11:b) z roku 1674 (Nicolaes Petter 1674, tab. 30).

Pokud se pokusíme studovanou techniku na základě všech výše uvedených poznatků interpretovat, můžeme si pomoci textem zakladatele moderní české zápasnické školy Miroslava Tyrše, který ji popisuje poměrně srozumitelně: „Na střehu pak obyčejně se nacházíme stojmo, a ze stoje spatného takto v něj přecházíme. Levé chodidlo otočí se o patě nazad až s rameny jest rovnoběžné, pravá noha učiní krok v před ve směru šikmém na pravo a přejde tudíž v stoj,

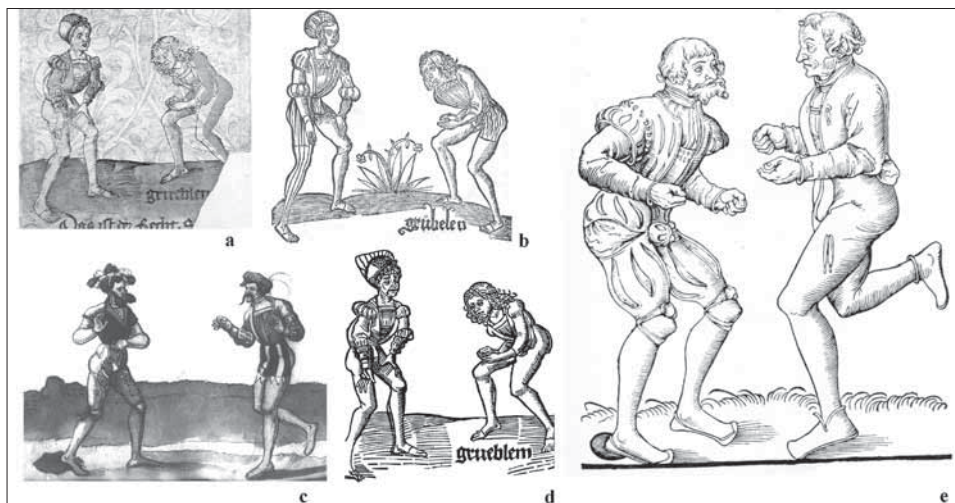
Obr. 11. Vstupní zápasnické pozice z vybraných novověkých učebnic zápasu: a – Johann Georg Paschen 1659, pag. 9; b – Nicolaes Petter 1674, tab. 30; c – Miroslav Tyrš 1872, obr. 452.

Abb. 11. Ringerausgangsstellungen aus ausgewählten neuzeitlichen Ringerbüchern: a – Johann Georg Paschen 1659, pag. 9; b – Nicolaes Petter 1674, Taf. 30; c – Miroslav Tyrš 1872, Abb. 452.

jenž mezi výkročným a rozkročným se nachází. Obě kolena se ohnou, trup se předkloní a ruce ku předu se napnou. Nezachytí-li se při tom zároveň protivníci, říkáme, že bez dotyku stojí na střehu. Při střehu s dotykem ruce na ramena se položí, pravá ruka do vnitř, levá vně, aby oba zápasníci stejných výhod požívali“ (Tyrš 1872, 523; Veselý 1872, 167, obr. 162).

Musíme se také ještě zastavit u otázky, zda studovaná freska zápasníků z hradu Švihova zobrazuje zápas sportovní, či zápas bojový. Toto rozdělení není žádnou novinkou, neboť v již nejstarších textech se v ojedinělých případech setkáváme se zmínkami o různých zápasnických disciplínách, vycházejících však nepochybně ve většině z reálných bojových akcí. Tak například v již několikrát zmíněném díle Hanse Talhofferů nalezneme jedno folio, které je věnováno „*das franczosis ringen*“, při kterém oba zápasníci na sebe útočí pouze pravou rukou, přičemž levou drží za zády (Hans Talhoffer 1443, fol. 129^r). V některých učebnicích zápasu se setkáváme s poněkud záhadným slovem „*grueblen*“ (Anonym 1500, fol. 1^r; obr. 12:a), „*grübelen*“ (Anonym 1510, fol. 1^r; obr. 12:b), „*Grüblein*“ (Fabian von Auerswald 1539, fol. 50^r; obr. 12:d), „*Griblein*“, popřípadě „*Grübl*“ (Anonym 1510–1520, fol. 122^r, 123^v; Wassmannsdorff 1871, 83–89; obr. 12:c), které podle některých výkladů představuje druh sportovního zápasu, při kterém jeden ze zápasníků byl znevýhodněn tím, že jednou nohou měl stát v jámě, čímž byla značně omezena jeho pohyblivost (např. Sotzmann 1844, 42; Minkowski 1963; Bleibrunner 1969, 15–16), což v konečném důsledku mělo být: „*ist lustig zu zu sehen*“ (Fabian von Auerswald 1539, fol. 50^r).

Různé krajové zvyklosti máme zachyceny také například notoricky známým zápisem o cestě poselstva vedeného Lvem z Rožmitálu, která proběhla v letech 1465–1467. První zmínku nalezneme v souvislosti s jejich pobytem u burgundského vévody v Bruselu, kde se dozvídáme, že Jan Žehrovský zde zápasil podle místního zvyku v prošívaném kabátci, přičemž zde bylo zapovězeno aplikovat techniky pod úroveň pasu, což bylo zdůvodněno tím, že: „*takový zvyk máme v naší zemi proto, aby hojně přítomným paním a dívkám nevzešla z účasti na zápasech žádná hanba. Proto mají zápasníci spodní oděv, totiž spodky a kabátec*“ (Pavlovský–Svejkovský 1951, 35). Místní vyhlášený přeborník měl plat u vévody 500 zlatých ročně, a přesto ho Jan Žehrovský třikrát položil na zem. Probíhaly zde však i další zápasy, ve kterých vesměs čeští borci vyhráli (Pavlovský–Svejkovský 1951, 35–36). Další zápas, kterého

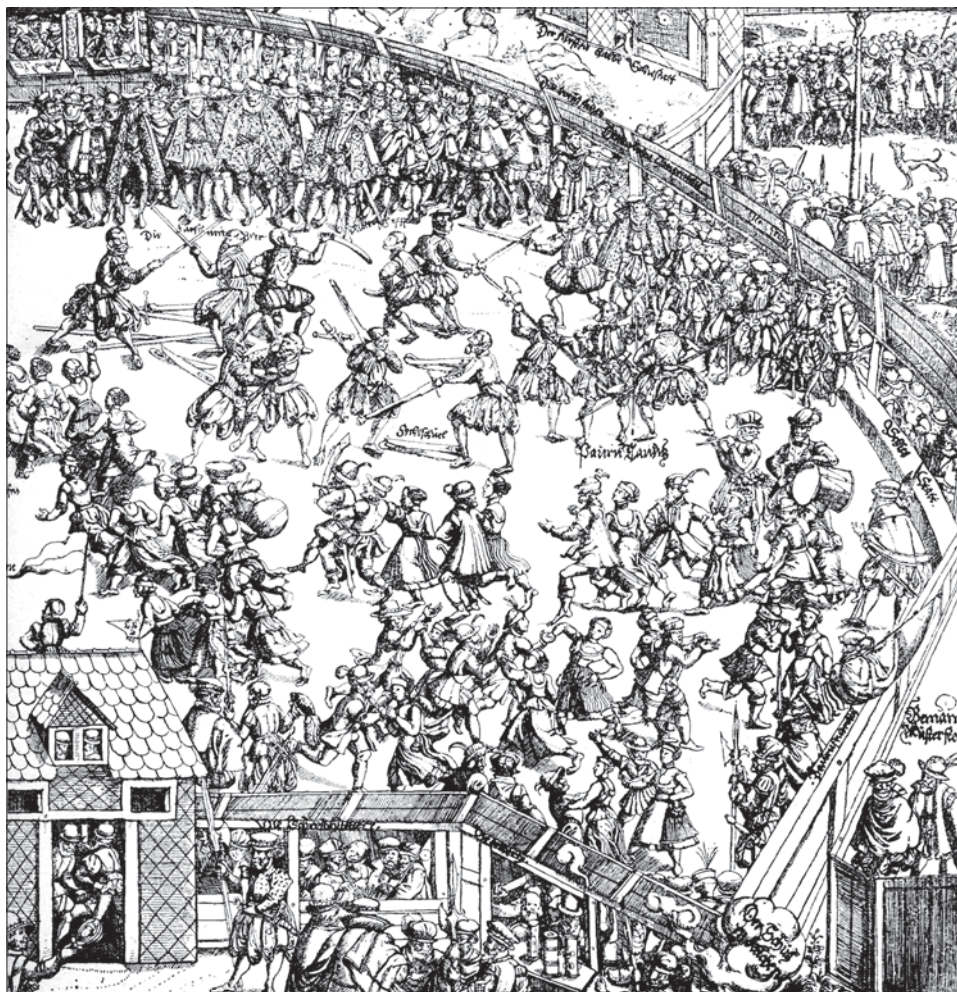
Obr. 12. Das Ringen im Grüblein z vybraných Fecht- a Ringerbüchů: a – Anonym, kolem 1500 (podle Bleibrunner 1969, tab. 1b); b – Anonym, kolem 1510 (podle Wassmannsdorff 1871, tab. 1b); c – Anonym 1510–1520 (Biblioteka Jagiellonska Kraków, Ms. germ. quart. 2020, fol. 123^v); d – Anonym, kolem 1510 (podle Minkowski 1963, 76); e – Fabian von Auerswald 1539 (podle Wasmuth 1887, tab. 81).

Abb. 12. Das Ringen im Grüblein aus ausgewählten Fecht- und Ringerbüchern: a – um 1500 (nach Bleibrunner 1969, Taf. 1b); b – Anonym, um 1510 (nach Wassmannsdorff 1871, Taf. 1b); c – Anonym 1510–1520 (Biblioteka Jagiellonska Kraków, Ms. germ. quart. 2020, fol. 123^v); d – Anonym, um 1510 (nach Minkowski 1963, 76); e – Fabian von Auerswald 1539 (nach Wasmuth 1887, Taf. 81).

se účastnil Jan Žehrovský je zachycen na dvoře španělského krále, který v onom čase dlel v městě Olmeda. Zde se opět jednalo o omezení zápasu v tom smyslu, že se nesměly aplikovat techniky pod úroveň pasu (Pavlovský–Svejkovský 1951, 72–73).

Z průběhu 15.–16. století pak máme dochovánu celou řadu ikonografických pramenů zachycujících vesnické či městské slavnosti, přičemž šerm a zápas tvořily mnohdy jejich nedílnou součást (např. Soukup 1902, 15). Za všechny zde stačí vzpomenout zobrazení městské slavnosti v Konstanci ze známé *Luzernské kroniky* Diebolda Schillinga z roku 1513 (např. Pfaff 1991, 238; Helmig–Ritzmann 1991, obr. 9) či anonymní dřevorez zobrazující velkolepou městskou slavnost ve Zwickau v roce 1573 (obr. 13:a). Autorem daného díla by snad mohl být Tobias Stimmer, který zhotovil desítky ilustrací k monumentální šermířské učebnici Joachima Meyera z roku 1570 (např. Andresen 1866, 165; Hirth 1883, 860–863; Hirth-von Boehn 1923, obr. 265; Thöne 1936, 36). Jakési zápasnické a silácké utkání zobrazuje i dřevorez z dílny Hanse Burgmaira (Hirth 1883, obr. 616; obr. 14). Některé ikonografické prameny nám mohou cosi naznačit také o zvláštních zápasnických disciplínách. Tak například v jednom anglickém rukopise z počátku 14. století nalezneme dvojici zápasníků, kteří se navzájem

Obr. 13. Výřez z dřevorezu znázorňující Městskou slavnost ve Zwickau v roce 1573, Tobias Stimmer ? (podle Hirth 1883, obr. 1115).

Abb. 13. Ausschnitt aus einem Holzschnitt mit Darstellung des Stadtfestes in Zwickau im Jahr 1573, Tobias Stimmer ? (nach Hirth 1883, Abb. 1115).

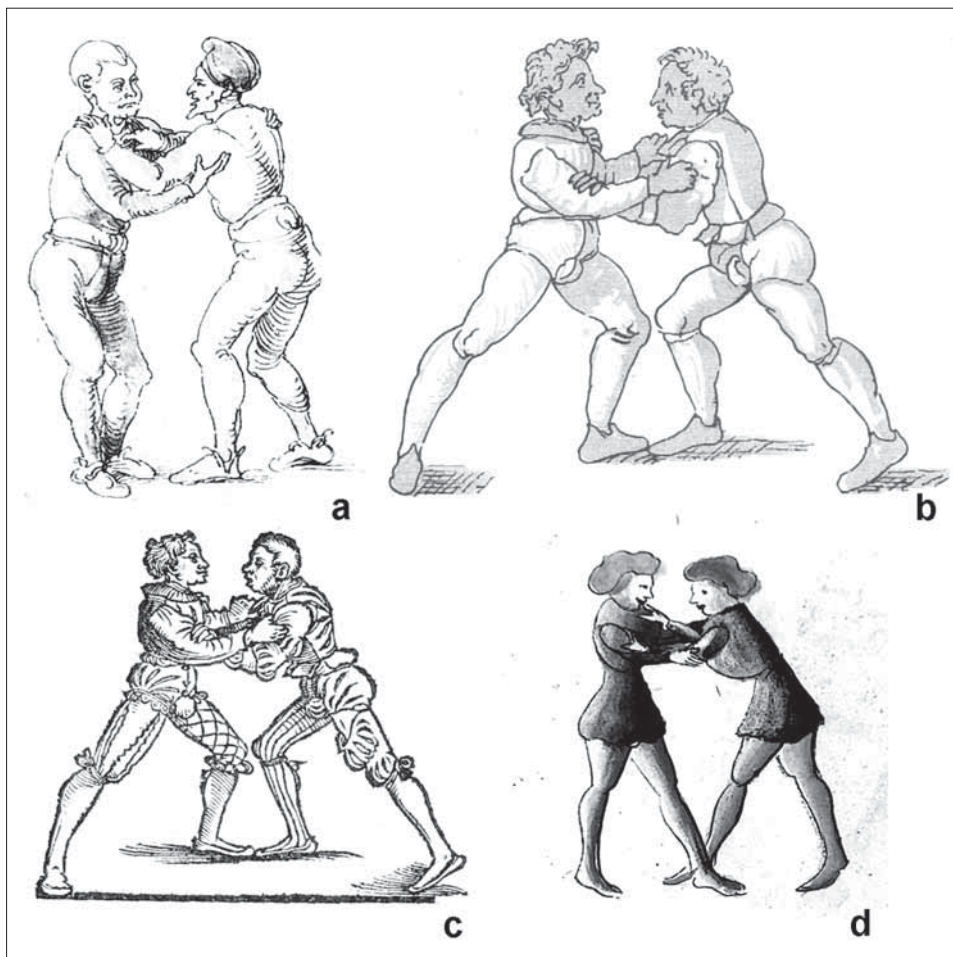
Obr. 14. Hans Burgmair, Zápasníci (podle Hirth 1883, obr. 616).

Abb. 14. Hans Burgmair, Ringer (nach Hirth 1883, Abb. 616).

pravděpodobně snaží pomocí pruhu látky obtočeného kolem krku a ramen soupeře vychýlit z rovnováhy a porazit k zemi (např. Olivová 1979, 249). Poněkud modifikovanou podobu tohoto druhu zápasu nalezneme zobrazenou v jedné místnosti paláce hradu Rapottenstein, kde se setkáme s vyobrazením dvojice zápasníků, kteří drží obě ruce za zády a jsou navzájem spojeni pruhem látky obtočeným kolem krků (Meyer-Lessing 1998, 167).

Vzhledem k tematice ostatních nástěnných maleb v Červené baště na Švihově, můžeme s velkou dávkou pravděpodobnosti studovanou fresku zápasníků přiřadit k právě zmíněným dokladům středověkého sportovního zápasu. Je však nutné zdůraznit, že mnohdy je hranice mezi technikami sportovního a bojového zápasu zcela nezřetelná, neboť v mnoha případech byly původní reálné zápasnické techniky transformovány v techniky sportovního zápasu.

Je dlužno se ještě v krátkosti zmínit o srovnání fresky a šermířských učebnic na formálním základě, a pokusit se tak stanovit, zda nějaký doposud známý Fechtbuch nemohl sloužit tvůrci fresky jako bezprostřední předloha. Velmi blízko má styl zobrazených postav i jejich oděvu k rukopisům Albrechta Dürera, jehož dílem mohl být autor žirovnických i švihovských fresek formován (např. Krása 1964, 297). Rukopis šermířské učebnice z pera Albrechta Dürera se nám sice dochoval, ale studovanou techniku bychom v ní jen marně hledali. Setkáme se v ní však s následnými akcemi (obr. 15:a–b), které ze studovaného úchopu nepochybně vycházejí (např. Albrecht Dürer 1512, fol. 34^r, 55^v–56^r; Albrecht Dürer 1600–1620, fol. 94^r; Wassmannsdorff 1870, 17, 60–61; Dörnhöffer 1910, LXII, tab. 3, 20–21). Svým charakterem se jim blíží i ilustrace z torzovitě dochované anonymní učebnice šermu

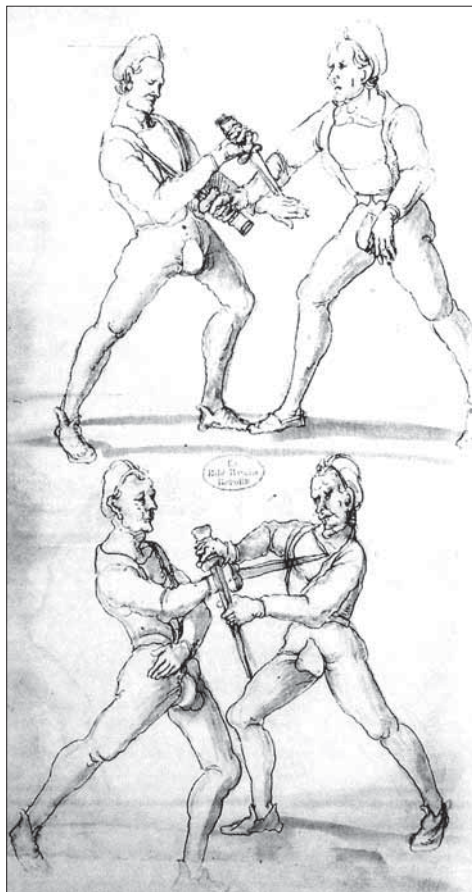
Obr. 15. Vybrané ukázky zápasnických technik z Fechtbuchů z počátku 16. století: a – Albrecht Dürer 1512 (podle Dörnhöffer 1910, tab. 3); b – Albrecht Dürer (podle Wassmannsdorff 1871, 45); c – Anonym 1531, fol. 35°; d – Ludwig von Eyb (Universitätsbibliothek Erlangen, B 26, fol. 40°).

Abb. 15. Ausgesuchte Beispiele für Ringertechniken aus Fechtbüchern vom Beginn des 16. Jhdts.: a – Albrecht Dürer 1512 (nach Dörnhöffer 1910, Taf. 3); b – Albrecht Dürer (nach Wassmannsdorff 1871, 45); c – Anonym 1531, fol. 35°; d – Ludwig von Eyb (Universitätsbibliothek Erlangen, B 26, fol. 40°).

dnes chované ve sbírkách Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz Berlin (obr. 16), která snad může být přípravnou studií pro pozdější Dürerův rukopis, současným exemplářem téže dílny či samostatným a nezávislým pokusem o napodobení mistrova díla (např. Hils 1985, 43–44; 1987, 110). V této učebnici dnes pasáže věnované zápasu sice postrádáme, ale není vyloučeno, že je původně obsahovala, neboť rukopis se nám dochoval pouze v torzu, jak o tom výmluvně svědčí především dvě samostatně dochovaná folia, uložená dnes ve sbírkách British Museum v Londýně,⁴ která byla zakoupena danou institucí v roce 1922 v aukční síni Sotheby. Asi nejbliže po formální stránce mají ke studované fresce ilustrace ze tří vydání drobné anonymní učebnice zápasu z počátku 16. století. První z nich byla vydána v Landshutu péčí tamního nakladatele a tiskaře, grafika a vyšíváče hedvábím Hanse Wurma (obr. 12:a), přičemž není zcela vyloučeno, že předlohy pro jeho Ringerbuch vytvořil další z landshutských věhlasných umělců, a to rytec Mair (např. Sotzmann 1844, 37–38; Bleibrunner 1969, 10–11). Tato učebnice byla zřejmě použita jako předloha pro další dvě vydání díla, která obě

⁴ British Museum London, inv. č. 1922,0311.1.

Obr. 16. Boj dýkou z anonymní učebnice šermu z počátku 16. století (Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz Berlin, Libr. pict. A 83, fol. 36').

Abb. 16. Dolchkampf aus einem anonymen Fechtbuch vom Beginn des 16. Jhdts. (Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz Berlin, Libr. pict. A 83, fol. 36').

patrně vyšla v Augsburgu v tiskárně Johanna Sitticha před rokem 1510 (Wassmannsdorff 1871, III–V; Minkowski 1963, 38–39; obr. 12:b, d), a přestože původní vydání bylo vytištěno poměrně komplikovanou technikou jako tzv. „Blockbuch“, nebyly pro druhá vydání použity původní desky, ale naopak byly zhotoveny nové, a to pro každé vydání rozdílné. Již při letmém pohledu na švihovskou fresku a ilustrace ze všech tří posledně zmiňovaných učebnic zápasu upoutá naši pozornost jejich nepochybná podobnost, a to zejména v kompozici výjevu a ve ztvárnění oděvu figur, včetně takových detailů, jako je sítkla na vlasy jednoho ze zápasníků. Bohužel pro jednoznačné určení jednoho ze zmiňovaných Ringerbuchů jako předlohy pro švihovskou fresku nám brání fakt, že bychom studovanou zápasnickou techniku ve všech třech těchto učebnicích jen marně hledali. Nelze však zcela vyloučit možnost, že tvůrce švihovské fresky nebyl na předloze pasivně závislý a že s ní zacházel poměrně volně pouze jako s inspiračním zdrojem. Obdobná praxe byla totiž zjištěna při nakládání s grafickou předlohou od Mistra nápisových pásek pro zobrazení Paridova soudu na hradě Žirovnici (Krása 1964, 297). Eventuálně mohl také tvůrce švihovské fresky použít jako vzor dosud neznámý Ringerbuch, který posloužil i jako hledaná předloha pro všechny tři zmiňované učebnice zápasu. To se však již pohybuje na tenkém ledě hypotéz, které snad bude moci s konečnou platností vyřešit další výzkum.

Závěrem tedy můžeme konstatovat, že ve fresce zápasníků z hradu Švihova máme před sebou krásné svědectví o evropských bojových systémech, nepochybně pěstovaných v období vrcholného a pozdního středověku také v našich zemích. Navíc je na ní zobrazena technika, se kterou se setkáváme poměrně hojně již v ikonografických i písemných pramenech starověku, a lze ji tudíž použít jako další důkaz k dnes již těžko zpochybnitelnému tvrzení, že bojové systémy v evropském středověku navázaly na starou tradici, která byla transformována podle soudobých požadavků a potřeb.

Všechny fotografie, pokud není uvedeno jinak, jsou dílem autora.

Prameny

ANONYM, 15. století: Herzog August-Bibliothek Wolfenbüttel, Cod. Guelf. 78.2. Aug. 2°.

ANONYM, kolem 1480: Bayerische Staatsbibliothek München, Cod. lat. 4394.

ANONYM, kolem 1500: Ringer-Buch. Hanns Wurm Landshuet. Kupferstichkabinett des Preussische Staatsbibliothek Berlin, C 159.

ANONYM, kolem 1500a: Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz Berlin, Libr. pict. A 83.

ANONYM, 1508: Glasgow Museums, R. L. Scott Collection, E.1939.65.341.

- ANONYM, kolem 1510: Hye in disem büchlin findt man die recht künst vnd art des Ringens... Johann Sittich Augsburg. Bayerische Staatsbibliothek München, 4° Inc. s. a. 1142.
- ANONYM, kolem 1510: Das ist ain hypsch ring byechlin. Bayerische Staatsbibliothek München, 4° Inc. s. a. 1584.
- ANONYM, kolem 1510–1520: Biblioteka Jagiellonska Kraków, Ms. germ. quart. 2020.
- ANONYM, 1531: Der Altenn Fechter an fengliche Kunst. Mit sampt verborgenen heymlicheyttenn Ka^mpfens, Ringens, Werffens etc. Christian Egenolph Franckfurt am Meyn. Bayerische Staatsbibliothek München, Res/4 Gymn. 26.
- AUERSWALD, Fabian von, 1539: Ringer kunst : fünff vnd achtzig stücke / zu ebren Kurfürstlichen gnaden zu Sachssen etc. Hans Lufft Wittemberg. Bayerisches Armeemuseum Ingolstadt, S 209.
- BIBLE HISTORIALE, kolem 1440: Landesbibliothek Stuttgart, Cod. bibl. 2°6.
- DANZIG, Peter von, 1452: Bibliotheka dell' Academica Nazionale dei Lincei e Corsiniana Rom, Cod. 44 A 8.
- DÖBRINGER, Hanko, 1389: Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, Cod. ms. 3227a.
- DÜRER, Albrecht, 1512: Albertina – Graphische Sammlung Wien, Hs. 26-232.
- opis, kolem 1600–1620: Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Cod. 1246.
- VON EMS, Rudolf, kolem 1450: Landesbibliothek Stuttgart, Cod. HB XIII 6.
- VON EYB, Ludwig, 1500: Universitätsbibliothek Erlangen, B 26.
- DE HONNECOURT, Villard, kolem 1230: Bibliothèque nationale de France Paris, DMF 19093.
- KAL, Paulus, 2. polovina 15. století: Bayerische Staatsbibliothek München, Cgm. 1507.
- závěr 15. století: Biblioteca Universitaria Bologna, Ms 1825.
- závěr 15. století: Kunsthistorisches Museum Wien, P 5126.
- opis, 1542: Forschungsbibliothek Schloss Friedenstein Gotha, Ms. Chart. B 1021.
- VON LAUFENBERG, Heinrich, kolem 1480: Regimen sanitatis. Preussische Staatsbibliothek Berlin, Ms. germ. 2°1191.
- LEW, Jud, kolem 1450: Universitätsbibliothek Augsburg, Cod. I. 6.4°3.
- MAIR, Paulus Hector, 1542: Bayerische Staatsbibliothek München, Cod. icon. 393a.
- MEYER, Joachim, 1570: Gründtliche Beschreibung der freyen Ritterlichen vnd Adelichen kunst des Fechtens in allerley gebreuchlichen Wehren... Straßburg. Bayerische Staatsbibliothek München, Res/4 Gymn. 26 t.
- PASCHEN, Johann Georg, 1659: Vollständiges Ring»Buch. Darinnen angewiesen wird. Wie man Adversarium recht angreifen sich loß machen die Schläge pariren, unterschiedene Lectiones und die contra-Lectiones darauf machen soll. Melchior Deischlegel Hall. Bayerische Staatsbibliothek München, Res/2 Gymn. 38.
- PETTER, Nicolaes, 1674: Der Kuⁿstliche Ringer: oder Deß Weyland Wolgeübeten und Beru^hmten Ring-Meisters Niclaus Petters Kurtze jedoch Klare Vnterweisung und Anleitung zu der Fu^rrtrefflichen Ringekunst... Johann Jansson Amsterdam. Universitätsbibliothek Augsburg, 141/GE 6701 B582.
- SPEYER, Hans von, 1491: Universitätsbibliothek Salzburg, M. I. 29.
- TALHOFFER, Hans, 1443: Forschungsbibliothek Schloß Friedenstein Gotha, Ms. Chart. A558.
- 1459: Gräfl. Schloss Königsweggwald, HS XIX, 17-3.
- 1459a: Det Kongelige Bibliotek Kjöbenhavn, Thott 290 2°.
- 1467: Bayerische Staatsbibliothek München, Cod. icon. 394a.
- opis, před 1561: Universitätsbibliothek Augsburg, Cod. I. 6.2°1.
- WILHALM, Jörg, 1556: Bayerische Staatsbibliothek München, Cgm. 3712.

Literatura

- AL-ASIL, N., 1957: Land of the two Rivers. The creative History of Iraq. Essex.
- ANDRESEN, A., 1866: Der deutsche Peintre-Graveur oder die deutschen Maler als Kupferstecher nach ihrem Leben und Werken von dem letzten Drittel des 16. Jahrhunderts III. Leipzig.
- ANONYM, 1910: Nový sportovní zápas „Glima“, NIL XVII, 30–31. Praha.
- BIMLER, K., 1941: Das Breslauer Rathaus. Seine Gestaltung, Ausstattung und Baugeschichte. Breslau.
- BLACK, J.–GREEN, A., 1999: Bohové, démoni a symboly starověké Mezopotámie. Praha.
- BLEIBRUNNER, H., 1969: Das Landshuter Ringerbuch von Hans Wurm. Ein farbiges Blockbuch aus dem Jahre 1500. München.
- CAPWELL, T., 2007: The Real Fighting Stuff. Arms and Armour at Glasgow Museums. Glasgow.
- CECHNER, A., 1908: Hradý české vodou opevnéné: I. Švihov, PA XXIII, 369–388.
- COCKERELL, S. C., 1969: Old Testament Miniatures. A Medieval Picture Book with 283 Paintings. From The Creation to The Story of David. New York.
- DÁVID, L., 1981: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Budapest.
- DÖRNHÖFFER, F., 1910: Albrecht Dürers Fechtbuch. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses XXVII/6. Wien–Leipzig.
- DURDÍK, T., 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- EGYPT, 1998: Egypt the World of the Pharaons (Schulz, R.–Seidel, M., edd.). Köln.
- ENOKSEN, L. M., 2003: Runy. Dějiny, dešifrace, výklad. Praha.

- EPOS, 1976: Epos o Gilgamešovi (Matouš, L., ed.). Praha.
- HABACHI, L., 1972: The Second Stela of Kamose and his Struggle Against the Hyksos Ruler and his Capital. Abhandlungen des deutschen archäologischen Instituts Kairo, Ägyptologische Reihe Bd. 8. Glückstadt.
- HELMIG, G.–RITZMANN, H., 1991: Phasen der Entwicklung des Abschnittes der Äusseren Stadtbefestigung zwischen Spalenvorstadt und Rhein, Jahresbericht der Archäologischen Bodenforschung des Kantons Basel-Stadt 1989, 154–175. Basel.
- HERGSELL, G., 1887: Talhoffers Fechtbuch (Ambraser Codex) aus dem Jahre 1459. Gerichtliche und andere Zweikämpfe darstellend. Prag.
- 1888: Talhoffers Fechtbuch aus dem Jahre 1467. Gerichtliche und andere Zweikämpfe darstellend. Prag.
- 1889: Talhoffers Fechtbuch (Gothaer Codex) aus dem Jahre 1443. Gerichtliche und andere Zweikämpfe darstellend. Prag.
- HILS, H.-P., 1983: Die Handschriften des oberdeutschen Fechtmeisters Hans Talhoffer. Ein Beitrag zur Fachprosaforchung des Mittelalters, Codices manuscripti IX, 97–121.
- 1985: Meister Johann Liechtenauers Kunst des langen Schwertes. Frankfurt am Main–Bern–New York.
- 1987: Handschriften der Fecht- und Ringmeister des Spätmittelalters, Waffen- und Kostümkunde 29. Band, 107–116. Berlin.
- 1989: Ott (der Jude Ott). In: Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon Band 7. Oberdeutscher Servatius-Reuchart von Salzburg (Stöllinger-Löser, Ch., ed.), 196–199. Berlin–New York.
- HIRTH, G., 1883: Kultur-geschichtliches Bilderbuch aus drei Jahrhunderten. II. Band. Leipzig–München.
- 1885: Kultur-geschichtliches Bilderbuch aus drei Jahrhunderten. III. Band. Leipzig–München.
- HODJASH, S.–BERLEV, O., 1982: The Egyptian Reliefs and Stelae in the Pushkin Museum of Fine Arts, Moscow. Leningrad.
- KAELBLE, B., 1989: Kloster Knechtsteden. Neue Forschungen zur spätromanischen Bauornamentik im ehemaligen Kreuzgang. Archäologie in Deutschland 1989/1, 4–7. Stuttgart.
- KLÍMA, J., 1962: Společnost a kultura starověké Mezopotámie. Praha.
- 1964: Zápasy a jiné sporty v Mezopotámii, Nový Orient XIX, 262–267.
- 1979: Nejstarší zákony lidstva. Chamurapi a jeho předchůdci. Praha.
- KNOFLÍČEK, Z., 1980: Státní hrad Švihov. Plzeň.
- KRÁSA, 2008: Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska – Schönheit, die wärmt. Gotische und renaissancezeitliche Kacheln aus Mähren und Schlesien (Menoušková, D.–Měřinský, Z., edd.). Uherské Hradiště.
- KRÁSA, J., 1964: Nástěnné malby žirovnické Zelené světnice. Příspěvek ke studiu pozdně gotické profánní malby, Umění XII, 282–299.
- 1978: Nástěnná malba. In: Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526), 255–314. Praha.
- KŘEN, J., 1901: Z dějin cvičení tělesných v Čechách. Úvod ke studiu tělesných cvičení lidu československého. Praha.
- LÁSZLÓ, G., 1993: A Szent László-legenda középkori falképei. Budapest.
- LEXA, P., 1955: Veřejný život ve starověkém Egyptě I. Praha.
- MAROSI, E., 1991: Zur Frage des Quellenwertes mittelalterlicher Darstellungen. „Orientalismus“ in der Ungarischen Bilderchronik. In: Alltag und materielle Kultur im mittelalterlichen Ungarn, Medium Aevum Quotidianum 22 (Kubinyi, A.–Laszlovszky, J., edd.), 74–107. Krems.
- 1995: Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon. Budapest.
- MENCLOVÁ, D., 1953: Státní hrad a městečko Švihov. Praha.
- 1972: České hrady 2. Praha.
- MERENDONI, A. G. G., 1999: L'arma e il cavaliere. L'arte della scherma medievale in Italia nei secoli XII–XIV. Rimini.
- MEYER, W.–LESSING, E., 1998: Deutsche Ritter. Deutsche Burgen. Augsburg–München.
- MIHÁLY, J., 2006: Székelyderzs, Kirche der Unitarier, Wandmalereien an der Nord- und der Südwand des Schiffes. In: Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437. Ausstellungskatalog (Jékely, Z.–Papp, S.–Poszler, G., edd.), 425–426. Budapest–Luxembourg.
- MILLER, S. G., 1991: Greek Sports from Ancient Sources. Berkeley.
- MINDT, E., 1938: Spiel und Sport als völkisches Erbe. Berlin.
- MINKOWSKI, H., 1963: Das Ringen im Grüblein. Eine Spätmittelalterliche Form des Leibringens, Beiträge zur Lehre und Forschung der Leibeserziehung 16. Schorndorf.
- NEWBERRY, P. E., 1893: Beni Hasan I. London.
- 1894: Beni Hasan II. London.
- OLIVOVÁ, V., 1979: Lidé a hry. Historická geneze sportu. Praha.
- 1989: Odvěké kouzlo sportu. Praha.
- PAVLOVSKÝ, S.–SVEJKOVSKÝ, F., 1951: Václav Šašek z Břikova. Deník o jždě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa. Praha.
- PETÉNYI, S., 1994: Games and toys in medieval and early modern Hungary. Krems.
- PAFF, C., 1991: Die Welt der Schweizer Bilderchroniken. Luzern.
- POLIAKOFF, M. B., 2004: Kampfsport in der Antike. Das Spiel um Leben und Tod. Düsseldorf.

- PONOMAREV, N. I., 1970: Voznikovenije i pervonačalnoje razvitije fizičeskogo vospitanija. Moskva.
- ROMÁNSKÉ UMĚNÍ, 2006: Románské umění. Architektura–sochařství–malířství (Toman, R., ed.). Praha.
- ROYT, J., 2009: Rituál a umělecká výzdoba radničních budov. In: Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století. *Colloquia mediaevalia Pragensia* 12 (Nodl, M.–Šmahel, F., edd.), 247–255. Praha.
- ROZENFELDT, R. L., 1968: Moskovskoe keramičeskoe proizvodstvo XII–XVIII vv. *Archeologija SSSR. Svod archeologičeskich istočnikov* E1–39. Moskva.
- SEDLÁČEK, A., 1893: Hradý, zámky a tvrže království českého IX. Praha.
- SCHNEIDER, J. E., 1888: Dějinami tělocviku. *Zápas (palé)*, Sokol XIV, 165–167, 182–184.
– 1891: Tělesná cvičení ve starém věku. Praha.
- SLIVKA, M., 2002: Symbolika výzbroje a výstroja – Symbole der Ausrüstung. *AH* 27, 589–605.
- SMOLÁKOVÁ, M., 2003: K problematice tzv. zelených izieb neskorého stredoveku – Zur Problematik der sog. grünen Stuben in Spätmittelalter, *AH* 28, 637–647.
- SOTZMANN, H., 1844: Ueber ein unbekanntes xylographisches Ringerbuch, *Serapeum* V, 33–44. Leipzig.
- SOUKUP, J., 1902: Staročeské výroční obyčeje, slavnosti, pověry, čary a zábavy prostonárodní ve spisech Tomáše ze Štítého. In: *Výroční zpráva C. K. české realky v Plzni za školní rok 1901–1902*, 3–18. Plzeň.
- STIEBITZ, F., 1937: Antický tělocvik a sport. Praha.
- STROUHAL, E., 1989: Život starých Egyptanů. Praha.
- ŠPIČKA, I.–NOVÁK, J., 1969: Moderní sebeobrana. Praha.
- TAINÉ, H., 1913: *Athletika v Řecku*. Praha.
- THÖNE, F., 1936: Tobias Stimmer Handzeichnungen. Mit einem Überblick über sein Leben und sein gesamtes Schaffen. Freiburg im Breisgau.
- TYRŠ, M., 1872: *Základové tělocviku*. Praha.
- VERSTEGEN, U., 1999: Die mittelalterlichen Mosaiken in der Krypta von St. Gereon in Köln, *Kölner Jahrbuch* 32, 433–476.
- VESELÝ, J. Z., 1872: *Rukověť tělocviku pro školy a spolky*. Praha.
- VILÍMKOVÁ, M., 1977: *Starověký Egypt*. Praha.
- WASMUTH, E., 1887: *Guter Gesell nicht verzage / Bis keck vnd ring wol die wage. Ringerkunst von Fabian von Auerswald*. Berlin.
- WASSMANNSDORFF, K., 1870: *Die Ringkunst des deutschen Mittelalters mit 119 Ringerpaaren von Albrecht Dürer*. Leipzig.
– 1871: *Das um das Jahr 1500 gedruckte erste deutsche Turnbuch*. Heidelberg.
- WIERSCHIN, M., 1965: *Meister Johann Liechtenauers Kunst des Fechtens*. München.
- WILSDORF, H., 1939: *Ringkampf im Alten Ägypten*. Würzburg.
- WOLFFEGG, CH., 1997: *Venus and Mars. The World of the Medieval Housebook*. Munich–New York.
- ZSCHOKKE, E., 1924: *Die Geschichte des Eidgen. Schwingerverbandes. Eine Darstellung vaterländischer Volksspiele*. Zürich.

Zusammenfassung

Das Fresko mit dem Ringermotiv von Burg Schwihau (Švihov) im Kontext der Entwicklung europäischer Kampfsysteme

In Westböhmen steht in der Nähe von Klatovy die wunderschöne Wasserburg Schwihau (Švihov), deren Anfänge irgendwann in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts gesucht werden können, als die dortigen Güter von den Herren von Riesenberg (Rýzmbek) erworben wurden (Abb. 1). Ausdrücklich erwähnt wurde die Burg jedoch erst im Jahr 1375. 1480 wurde die Burg unter den Švihovskýs von Riesenberg prunkvoll spätgotisch umgebaut (z.B. Sedláček 1893, 1–26; Cechner 1908, 369–388; Menclová 1953, 3–6; 1972, 393–403; Knoflíček 1980, 4–5; Durdík 1999, 545–548). Im Rahmen dieses Umbaus wurden auch einige Innenräume mit herrlichen Fresken verziert, was auch die sogenannte Rote Bastei betraf, in der eine Malerei mit Motiven aus dem weltlichen Leben leicht torsihaft erhalten geblieben ist. Ihr Urheber ist offenbar mit dem Meister identisch, der 1490 im Auftrag von Vencelík von Vrchoviště im Grunde genommen die gesamte Dekoration der Burg Žirovnice besorgte (z.B. Krása 1964, 297; 1978, 290–296). In unserem Fall hat er auf sehr suggestive Art und Weise die damalige Unterhaltung der höheren Gesellschaft veranschaulicht, und zwar mit einer Turnierszene, einem Festgelage mit Tanz, offenbar auch mit einer heute allerdings zerstörten Jagdszene und schließlich auch durch eine Szene mit zwei Ringern auf der Nordwestseite (z.B. Krása 1964, 289; 1978, 300; Menclová 1972, 403–404), der in dem hier vorgelegten Beitrag Beachtung geschenkt wird (Abb. 2:a).

Wie bereits J. Krása richtig bemerkte (Krása 1964, 289; 1978, 300) erinnert das Fresko sehr an den Stil der Illustrationsserien von didaktischen Handbüchern, die sich entweder monothematisch lediglich mit dem Ringen beschäftigten, also sog. Ringerbücher, oder Lehrbücher mit Anleitungen zum Fechten mit verschiedenen Waffenarten waren, d.h. sog. Fechtbücher, die in den meisten Fällen auch obligatorische, dem Ringen gewidmete Passagen enthielten. Diese Tatsache wird darüber hinaus noch durch das Faktum unterstrichen, dass das Fresko zweifellos eine reale Ringerszene darstellt, die eindeutig als Ausganstellung

eines Ringkampfes interpretiert werden kann, bei welcher sich die Kämpfer gegenseitig an den Oberarmen festhalten und ihren Gegner durch Drücken oder Ziehen über die sog. Labilisierungskante aus dem Gleichgewicht bringen wollen, um Zeit und Raum zu gewinnen, eine möglichst finale Liquidationstechnik anzuwenden (z.B. Špička–Novák 1969, 118–119, Abb. 2), oder im Falle eines sportlichen Wettkampfs, eine Technik zur Anwendung zu bringen, die den Gegner zu Boden wirft, oder ihn unbeweglich macht.

Diese Technik finden wir in einer Reihe von Fecht- und Ringerbüchern beschrieben und dargestellt (Abb. 9–12, 15), in denen sie meistens mit folgenden Worten umschrieben wird: „Item wenn du mit einem Ringen / wilt auß den armen So gedenck / albeg das du in fassest mit deiner / lincken hant in der mauß seines / rechten armes vnd mit deiner / rechten hant in fassest auß wendig / seins lincken armes vnd mit d[er] lincke[n] / hant die du in der mauß hast / truck frisch zu rucke vnd mit dein[er] / rechten hant begreif im sein lincke / hant vorn vnd zuck vast zu / dir vnd wann du einen also ge» / uast hast So treib die ringen / die hiernach geschriben sten wel» / ches dich am pesten duncket“ (Jude Lew, um 1450, fol. 85^r–85^v).

Formal am meisten ähneln dem Fresko dann die Illustrationen in drei Ausgaben eines kleinen anonymen Ringerbuchs vom Beginn des 16. Jahrhunderts. Das erste von ihnen ist in Landshut unter der Obhut des dortigen Druckers und Verlegers, Grafikers und Seidenmalers Hans Wurm erschienen (Abb. 12:a), wobei nicht völlig ausgeschlossen ist, dass ein weiterer berühmter Landshuter Künstler die Vorlagen für dessen Ringerbuch schuf, und zwar der Kupferstecher Mair (z.B. Sotzmann 1844, 37–38; Bleibrunner 1969, 10–11). Dieses Lehrbuch diente den anderen beiden Auflagen des Werkes als Vorlage, die offenbar beide vor dem Jahr 1510 in der Augsburger Druckerei von Johann Sittich erschienen waren (Wassmannsdorff 1871, III–V; Minkowski 1963; Abb. 12:b, d). Leider hindert uns die Tatsache, dass man die besagte Ringertechnik in diesen beiden Lehrbüchern nur vergebens sucht, daran, sie eindeutig als Vorlagen für das Schwihauer Fresko zu bestimmen. Es kann jedoch die Möglichkeit nicht ganz ausgeschlossen werden, dass der Schöpfer des Schwihauer Freskos von der Vorlage nicht passiv abhängig war und mit ihr relativ frei umging und sie lediglich als Inspirationsquelle herangezogen hat. Eine vergleichbare Praxis wurde nämlich beim Umgang mit der graphischen Vorlage vom Meister der Schriftbänder für die Darstellung des Urteils des Paris auf Burg Žirovnice festgestellt (Krása 1964, 297). Eventuell hatte der Schöpfer des Schwihauer Freskos auch ein bislang unbekanntes Ringerbuch benutzen können, das auch als die gesuchte Vorlage für die beiden erwähnten Ringerbücher gedient hat. Dabei bewegen wir uns jedoch bereits auf dem dünnen Eis der Hypothesen, die mit letztendlicher Gültigkeit vielleicht von der weiteren Forschung geklärt werden können.

Abschließend lässt sich also festhalten, dass wir in dem Ringerfresko von Burg Schwihau ein Zeugnis europäischer Kampfsysteme vor uns haben, die im Hoch- und Spätmittelalter zweifellos auch in unseren Ländern gepflegt worden waren. Darüber hinaus wird darin eine Technik dargestellt, der man in den ikonographischen und schriftlichen Quellen der Antike schon relativ häufig begegnet und die folglich als weiterer Beweis für die heute bereits nur schwer zu bezweifelnde Feststellung herangezogen werden kann, dass die Kampfsysteme im europäischen Mittelalter an eine alte Tradition anknüpften, die den zeitgenössischen Anforderungen und Bedürfnissen angepasst wurde.

Alle Fotos stammen, falls nicht anders angegeben, vom Verfasser.